

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

з «Всесвітньої історії»
(назва навчальної дисципліни)

на тему: «Польсько-турецьке протистояння 1669-1676рр.»

Студента 2 курсу, групи СОІ-21м
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Космірака Святослава Васильовича

_____ (прізвище та ініціали студента (ки))

Керівник: Борчук Степан Миколайович
- доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії.

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Військово-політична діяльність Петра Дорошенка у козацьких літописах.....	6
РОЗДІЛ 2. Дипломатичні стосунки Речі Посполитої та Оттаманської Порти в період 1669-1676рр	12
РОЗДІЛ 3. Українська козацька держава в польсько-турецьких конфліктах в часи гетьманування П. Дорошенка.....	20
РОЗДІЛ 4. Правобережна Україна у міжнародних поділах між Польщею, Московським царством і Османською імперією.....	40
РОЗДІЛ 5. Вивчення даної теми на факультативних заняттях у загальноосвітніх навчальних закладах та план-конспект.....	47
ВИСНОВОК	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	59

Вступ:

Актуальність.

Османсько-польське протистояння 1672-1676 років було однією з найбільших військових битв у Східній Європі того часу. У конфронтації взяли участь представники мусульманського та християнського світів, і в якій було багато політичних, економічних, соціальних та релігійних питань.

У цій війні брали участь багато етнічних груп, які певною мірою були заручниками ситуації. Це дає можливість дослідити даний конфлікт і приділити більше уваги наслідкам цього протистояння, яке спричинило розвиток або занепад націй в цій боротьбі. Хоча в деяких працях вітчизняних та зарубіжних науковців це питання спеціально обговорюється, але нажалі літератури про цю війну поки що мало, вона не є актуальною, оскільки розглядається переважно в контексті історії Польщі. Наявність ресурсів дає можливість детально вивчити дану тему.

Однією з головних проблем сучасної вітчизняної науки є вивчення ролі українського козацтва у міжнародних відносинах наприкінці 17 ст. Це питання буде розглянуто у світлі відносин Польщі з Османською імперією.

З приходом до влади гетьмана Петра Дорошенка зовнішньополітичний носій українського козацтва повернувся до Османської імперії, але в останній чверті XVII ст. Він змінювався багато разів. Дослідники неодноразово обговорювали роль козацтва у відносинах між Польщею та Туреччиною. Проте комплексного аналізу позиції козацтва у сфері християнсько-мусульманського протистояння немає. І вона, як могутня військова сила, вирішує, хто багато разів перемагає, а хто програє.

Об'єктом магістерської роботи є протистояння польської та турецької дипломатії в геополітиці того часу.

Предметом магістерської роботи являються особливі риси польсько-турецько-українські відносини.

Мета магістерської роботи: полягає у комплексному вивченні і систематизації матеріалу з історії польсько - українсько - турецьких відносин.

Виходячи з поставленої мети автором магістерської роботи поставлено наступні завдання

- обумовити привід, причини, хід та наслідки польсько- турецької війни 1672 – 1676 рр;
- пояснити причини дипломатичної боротьби за українську територію;
- роль Дорошенка у протистоянні між трьома монархіями.

Територіальні межі магістерської роботи обумовлюються історико - географічними межами земель Гетьманщини, Речі Посполитої та Османської імперії.

Хронологічні рамки магістерської роботи загострення відносин між Туреччиною та шляхетською Польщею 1669 - 1676рр.

Стан наукової роботи. У вивчення дипломатичної історії козацтва і зокрема його політики особливе місце займають такі українські зарубіжні дослідники: Апанович О. М. [26], Дорошенко Д. [27], [28], [29], [30], Крикун М. [31], [32], [33], Санин Г.А. [35], Туранли Ф.Г. [36], Финкель К. [37], [38], [39], Флоря Б.Н. [40], Чухліб Т. [41], [42], [43], [44], [45] ,[46], [47], [48], [49], [50], [51] та багато польських істориків в тому числі знаних світовій історичній спільноті Колодзейчик Д.

Джерельну базу курсової роботи становлять документи пов'язані із дипломатичною історією Української козацької держави. Зокрема, літописи [1], [2], [3]; універсали Українських гетьманів [7], та хрестоматії з історії України [8].

Методологічну основу магістерської роботи складають методологічні принципи і методи наукового пізнання. При розкритті проблематики польсько – турецької війни автором курсової роботи використано: історичний, логічний, порівняльний, системно – структурний методи, а також методологічні принципи історизму, всебічності, об'єктивності і науковості.

Наукова новизна полягає в зовсім іншому трактуванні дипломатичних місій між Польщею і Туреччиною, пропонується порівняння турецьких палацових ритуалів з європейськими дипломатичними традиціями. Крім

цього, увага приділяється динаміці делегацій з Речі Посполитої до Османської імперії в період османсько-українсько-польської війни 1672-1676рр. і не тільки.

Практичне значення магістерської роботи. Накопичені факти, теоретичні обґрунтування й висновки дослідження можуть використовуватися: у науково-дослідницькій (для підготовки й написання дипломних і магістерських робіт з історії України та краєзнавства); у навчально-виховній (для організації навчання і виховання). Зібраний джерельний, фактологічний матеріал, запропоновані науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати основою для подальшого, поглибленого вивчення.

Структура роботи складається зі вступу, п'яти розділів, висновок, списку використаних джерел (51 позиції) та дев'яти додатків.

РОЗДІЛ 1. Військово-політична діяльність Петра Дорошенка у козацьких літописах.

Року Божого 1668 від Різдва Христового місяця червня дня 8, його ясновельможність П. Д. Дорошенко став гетьманом Войська Запорізького та обох берегів Дніпра. Діяльність цього відомого гетьмана, тобто Петра Дорошенка, зайняла вагоме місце у дослідженнях українських та зарубіжних істориків. мало фактів відомо нам про керманича держави до того як він отримав гетьманську булаву. Козацькі літописці та дослідники XVIII століття у своїх працях не дуже приділяли увагу освітленню такої персони, як Петро Дорошенко до того як він прийняв гетьманську булаву. Вони стали приділяти йому увагу тоді, як він став керманичем козацької України. Беручи до уваги те що значимість постаті цього гетьмана в українській історії є дуже великою, актуальним питанням є те що варто висвітлити цей маловідомий період життя П. Дорошенка у працях козацьких літописців та істориків тогочасного періоду і розвитку його у роботах професійних українських істориків XIX ст. С. Величко, пишучи про становлення Петра Дорошенка гетьманом, пропонував дані про з'їзд «тогобічних» полковників та козацької старшини на Покрову 1665 р. у місті Чигирині, де вони на нараді обрали тогочасного черкаського полковника П. Дорошенка гетьманом [4, с.471].

Дані про цю нараду з козацьких літописців подав тільки С. Величко. Він також надавав інформацію й про те, що кінцеве підтвердження його на гетьманстві було необхідно відкласти до наступного з'їзду, тобто на Водохреще. Беручи до уваги все вище написане, остаточно стати законним керманичем П. Дорошенко зумів лише після старшинської ради у Чигирині на Водохреще 1666 року, де його було «наділено цілковитим гетьманським гонором», отримав клейноди та склав присягу [4, с.472]. Отже, Самійло Величко підкреслив законність гетьманства П. Дорошенка та те що його було обрано за старим козацьким звичаєм. А от Самовидець та Грабянка писали тільки про те, що П. Дорошенка українським гетьманом зробили виключно татари. Його нібито «орда барзо слухала, поневаж оного и гетманом наставила»

[13]. Ці писарчуки і зовсім не нагадували про старшинські з'їзди, які освітлював С. Величко, тому у їхньому викладі становлення П. Дорошенка у правах гетьмана виглядає як встановлене іноземною силою, він зображений як татарський ставленник. Погоджуються з таким твердженням й історики XVIII – першої половини XIX ст. Симоновський, Рігельман, Бантиш-Каменський описували козацького старшину Опару, який теж не без татарської помічі оголосив себе гетьманом на недовгий період після зникнення Павла Тетері. Саме цього козацького старшину правобережні козаки зрekli влади й вибрали гетьманом П. Дорошенка, і саме вказані історики підкреслювали величезну роль якогось головного там над татарами «султана», який, за словами Рігельмана, був П. Дорошенкові «знаком и дружен» [12, с.380]. П. Дорошенко у даній ситуації називався колишнім полковим осавулом Павла Тетері. Рігельман писав, що після цього П. Дорошенко був вибраний гетьманом і польською стороною [12, с.380]. Автор «Історії Русів» показав хід подій у пошому руслі, пишучи про те, що П. Дорошенко був до свого обрання наказним гетьманом. Вцілому же автор вважав що Дорошенко самовільно проголосився гетьманом, тому що «відкинувся» від московської держави та склав присягу польському королю; на думку же автора «Історії Русів» законним гетьман міг бути лише під владою російського царя [9, с.229]. М. Маркевич у своїх творах підкреслював деякі біографічні дані щодо П. Дорошенка: «простой Чигиринский козак, рядовой при старом Хмельницком, Полковник при Юрие, передавшийся в 1660 году Королю, потом Войсковый Асаул под знаменами Тетери» [11, с.320]. Він згідний з думками інших істориків XVIII – першої половини XIX ст. щодо ролі татар у вибранні П. Дорошенка гетьманом: за його словами, «Петро Дорошенко, обольстил Татар подарками, Магнатов обещаниями и выступил на поприще жизни исторической, славной, но наполненной злодеяниями» [11, с.322]. Таким чином, козацькі літописці та історики XVIII- першої половини XIX століття приділяли зовсім небагато уваги питанням освітлення догетьманського періода діяльності П. Дорошенка та наділення його булавою, усіх більше інтересував подальший перебіг подій його гетьманства. Майже всі

історики підкреслювали основну роль татар у обранні П. Дорошенка гетьманом, їхній дуже тісний зв'язок. Лише один Самійло Величко стверджував, що Дорошенко прийшов до влади за допомогою козацького звичая – на раді полковників та старшин. Порівнюючи з іншими істориками Володимир Антонович подавав більше фактів догетьманського періоду життя П. Дорошенка. Так, він освітлив його тернистий шлях з двадцяти двох років, коли майбутній очільник козацької держави був лише «козаком гетьманської сотні» у Богдана Зиновія Хмельницького. Описував його участь у Національно-визвольній війні, підкреслював, що Богдан Зиновій Хмельницький удостоїв йому титул «арматного писаря», підкреслював той факт, що у двадцять шість років П. Дорошенко став прилуцьким полковником [1, с.192]. За даними В. Антоновича, П. Дорошенко зі своїм полком – був прихильником Івана Виговського, вів боротьбу проти М. Пушкаря та московських військ. У 1659 році, за даними історика, майбутній керманіч козацької держави був позбавлений чину полковника Я. Сомком, але якою була причина В. Антонович не описав [1, с.193]. Далі історик подавав дані, що у 1660 році П. Дорошенко став чигиринським полковником та брав участь у військовому поході Ю. Хмельницького під Чудновим, в уряді П. Тетері став генеральним осавулом, а з 1665 року – ще й черкаським полковником [1, с.193].

Виходячи з вище описаного можна стверджувати, що у своїй праці Володимир Антонович подає основні ключові моменти життя та кар'єрний ріст майбутнього гетьмана П. Дорошенка до получения булави. Автор зумів показати, що він був учасником більшості ключових подій української (козацької) історії. Так звісно, Володимир Антонович не зумів у свій період повністю описати усі події життя П. Дорошенка, але порівнюючи з іншими істориками XVIII – першої половини XIX ст. дослідник зумів навести дещо нові факти його шляху до гетьманської булави. Щодо здобуття саме цієї клейноди, то він підтримував думки попередників про сприяння у цьому не простому ділі саме татар. Автор також подавав той факт збору у Чигирині на початку 1666 року козацької ради, яка нарешті зуміла обрати П. Дорошенка гетьманом за

козацьким звичаєм, опираючись у цьому на думку С. Величка [1, с.193]. Микола Костомаров, доторкнувшись до загальних відомостей стосовно діяльності П. Дорошенка догетьманського періоду, зосереджував увагу на освітленні причин отримання ним гетьманської булави. Дослідник, як і його попередники, виокреслював у цьому величезну заслугу татар, «от них получил признание своего гетьманського сана» [10, с.89]. Також Микола Костомаров оцінював цей факт як свідоцтво падіння в Україні державності, поглиблення Руїни: «...татары никогда ещё не имели права давать Украине гетманов, и невозможно, казалось, внушить сознание такого права» [10, с.89].

Таким чином, не беручи до уваги високі оцінки державотворчої діяльності П. Дорошенка Миколою Костомаровим взагалі, на початку він висвітлювався автором як іноземний ставленик, чию владу татари силою заставляли визнати правобережних русинів [10, с.92]. У ряді дослідників другої половини ХІХ ст., які досить таки звертали увагу на події життя П. Дорошенка а саме до гетьманства, був В. Волк-Карачевський. Він, крім наведення відомих фактів, зумів підкреслити участь майбутнього керманіча у важливих дипломатичних місіях доби Руїни: той очолював посольство до польського табору під час Чудновської кампанії і досяг укладення перемир'я; брав участь у посольстві до Москви з метою відмінити умови Переяславського договору [5, с.135]. Беручи до уваги дану інформацію В. Волк-Карачевський зазначив, що беручи участь П. Дорошенка «во всех затруднительных делах» свідчило про те, «что его политические и дипломатические способности обращали на себя внимание современников» [5, с.135].

Отже, у освітленні шляху П. Дорошенка до гетьманської булави дослідник звернув увагу на визначні дипломатичні якості, які йому були притаманні завжди. Дуже детально В. Волк-Карачевський освітлював моменти получения П. Дорошенком гетьманства. Звичайно, він зупинявся на протистоянні Петра Дорошенка з С. Опарою, Дрозденком, Дециком – прямими претендентами на правобережне гетьманство після Павла Тетері [5, с.136-138]. Дослідник підтримував думку своїх попередників про вирішальну роль татар у

допомозі П. Дорошенкові стати гетьманом, але на відміну від них він зупинявся на цьому питанні більш конкретизовано. Наводить дослідник і причину, згідно з якою, на його думку, козаки Опари визнали гетьманом П. Дорошенка: той був уже широко відомим і популярним діячем, а Опара – був просто вискочка, до того ж у татарському полоні [5, с.136]. Досить багато уваги дослідник приділяв й аналізу законності подібного способу получения булави. Так звичайно, він погоджувався з думками М. Костомарова стосовно того, що получение влади з рук татар – спосіб який на Україні став ноушеством, яке не може викликати поваги [5, с.137]. Тому у цей час В. Волк-Карачевський вважав, що Петро Дорошенко за допомогою татар став узурпатором і забрав собі гетьманську булаву. Дальше автор досліджував й питання підтвердження козаками отримання Петром Дорошенком гетьманських повноважень. Щоб зуміти подолати це питання він посилався на свідоцтво Самійла Величка стосовно скликання двох козацьких рад – у жовтні 1665 року та у січні 1666 року, на котрих П. Дорошенко був визнаний гетьманом. Варто звернути увагу на те, що В. Волк-Карачевський зазначав, що не прийме свідоцтво Самійла Величка за достовірний документ, тому що він не підтверджений іншими джерелами, проте вкінці все ж-таки визначав гетьманство Петра Дорошенка як «санкционированное общественным мнением» [5, с.139-140]. Отже, питання легітимності отримання П. Дорошенком булави залишилося у розгляді В. Волка-Карачевського відкритим. Теж необхідним буде звернути увагу, що саме цей дослідник є одним з невеликої когорти у ХІХ ст., хто достатньо детально досліджував тернистий шлях П. Дорошенка до гетьманської булави, зумів зробити з саме цього питання достатньо важливі висновки, додав до нього нові риси порівняно з періодом ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. Д. Яворницький лише зауважував, що П. Дорошенко, обраний «на гетманство на самый Покров пресвятой Богородицы», являвся бувшим черкаським полковником [15, с.362]. Проте дослідник, згідно з концепцією своєї роботи, підкреслював, що він «немедленно сообщил о том через письмо запорожским козакам. В письме запорожцам Дорошенко просил низовых рыцарей об утверждении его на

гетманстве, о снисхождении и приязни к нему» [15, с.362].

Отже, Д. Яворницький уже з самого початку освітлював постать керманича козаків через призму відносин з низовими запорожцями. Також інші відомі українські дослідники – Єфименко, Аркас, Грушевський – у своїх працях досить небагато доторкалися до даної проблематики. Вони обмежували себе лише констатацією деяких загальновідомих фактів стосовно біографії П. Дорошенка, підкреслювавши його козацьке походження – що він являється правнуком гетьмана Михайла Дорошенка [7, с.340], наголошували, що «ще за Богдана Петро мав уже високий уряд» [2, с.217], зазначали, що він був прихильником Івана Виговського [2, с.218], загальновідомим та солідним козаком [7, с.340]. Також вище згадані дослідники не приділяли дуже багато уваги питанню отримання П. Дорошенком влади, обмежувались відомим фактом, що він був змушений прийняти гетьманську булаву «из ханських рук», через що його «козаки признали его гетьманом» [7, с.340]. Отже, питання догетьманського періоду життя П. Дорошенка розглядалось в українській історіографії XVIII – XIX ст., але звісно не приділялось багато уваги. Разом з тим треба звертати увагу, що і козацькі літописці, і дослідники XVIII – XIX століть набагато більш детально освітлювали проблему обрання його гетьманом. Це обомовлюється тим, що значна частина істориків починали у своїх роботах розглядати діяльність гетьмана П. Дорошенка лише з моменту отримання ним гетьманської булави, зважаючи на важливість подій його гетьмаування для історії України. В загальному дослідники другої половини XIX ст. більш детально висвітлювали питання військово-політичних дій П. Дорошенка у 50-х - першій половині 60-х років XVII ст. порівнюючи із попередніми історіографічними періодами. Зокрема це стосується праць Володимира Антоновича, В. Волка-Карачевського і аргументується відкриттям нових джерел, більшим захопленням постаті козацького гетьмана Петра Дорошенка, фактом встановлення професійної української історичної науки.

РОЗДІЛ 2. Дипломатичні стосунки Речі Посполитої та Османської Порти в період 1669-1676рр

Війна Польщі та Османської імперії 1672–1676 років має безприцедентне значення для Речі Посполитої та козацької України. Для ляхів – як одна з найбільших поразок за всю історію панування Речі Посполитої аж до її зникнення як держави. Для України – як результат вийшло недовготривале об'єднання частин козацьких територій до складу Османської держави, чому доказом залишається частини мінарета над катедрою апостолів Петра і Павла в Кам'янець-Подільську. Так дійсно, краще та приємніше подати велику кількість перемог, чим істинну суть речей. Всі знають, що першу спробу повного опрацювання історії польсько-турецького протистояння 1672–1676р. було здійснено в 2009 році. [21. с.150]. Завдання ґрунтовного дослідження цих подій ставиться не вперше, адже відомо, що кожна війна має привід, причину та наслідок, і з цього виходять наступні питання, що дослідників також цікавлять: чи дійсно можна було б уникнути цієї боротьби, користуючись та аналізуючи відомі на даний момент джерела, праці та документи[9, 13, 14]. Кардинально інше запитання – де чому і коли склались карти, що призвели до точки неможливо повернення, себто через що було повністю загублено шанс зупинення турецьких військ, які здійснили ціленаправлені підготування до ведення агресивних бойових дій, чи бодай збереження власних територій ляхами мається на увазі Поділля. Не маючи бажання прикрашувати, цілком відомо, що дані проблеми можна перенести, проаналізувати та зібрати в книгу, спираючись на те що в нашій державі не зовсім зацікавленні саме в розборі свого минулого, зазвичай проведено простий огляд подій, які не викликають жодних запитань, у цій магістерській роботі я зосереджувався на намаганні двох сторін врегулювання конфлікту, адже війна це втрати а дипломатія гра слів, що мали б зберегти мир з Османською імперією (мається на увазі ще до турецької інтервенції) або встановлення мирного договору (безпосередньо коло вже було ведення бойових дій). Мається на увазі що ці спроби мають в більшій мірі реконструктивний характер, що дає змогу відповісти на певні запитання:

«Яка місія стояла перед польськими послами, яких було відправлен до Стамбулу, ще до початку ведення бойових дій на території Речі Посполитої 1672-1676рр.» – і нарешті зрозуміти коли польські дипломати загнали себе в глухий кут, і саме цікаве питання чи мали відношення до цього козацькі послы. Маю велике бажання донести, що з юридичної сторони Османська імперія, не порушила жодних дипломатичних правил, оскільки всі попередні договори між цими державами уже просто на просто закінчилися, а поляки їх просто не продовжили (польський гонір зіграв злий жарт, адже всі жертви сталися лише через нього через те що султан не отримав почестей які мав би отримати). А, отже, навіть дивлячись зараз Османська імперія не здійснила ніяких правопорушень стосовно дипломатичних відносин.

Відомо що в даний час укладення мирних відносин (в тому числі торгових) встановлювався не між країнами, а між керуючими правлячичи родами, династіями або навіть певним представником, з цього випливає що після смерті керманича договір необхідно обновлювати, або укладення нового договору. Виходячи з цього договір, який було прийнято між Польщею та Османською імперією у 1667р., перестав бути чинним коли наступним королем Речі Посполитої став М. К. Вишневецький (1669–1673рр.). Тому можна зробити висновок, те що якби Польща зробила певні кроки назустріч Порті, щоб в ритмі танго встановити новий договір, а саме відправити великого посла, а не малого (різниця між ними у повноваженнях а саме відправка делегацій), то цього б протистояння саме в ці роки не відбулося б. Весна 1670р. до Стамбулу було відправлено сохачевський чашник Ф. Висоцький який мав статус «малого посла» а саме королівські повноваження (тобто слово короля) яка стосується агднаме (угода) 1667 року. [15, с. 490–493]. Інструкції були видані Висоцькому, які датовано 26.01.1670р. був змістовний і лаконічний, коротко кажучи кинули посла на відчепись. Висоцький мав повідомити про прибуття делегації, яка прибуде після завершення епідемії віспи; поставити гетьмана Дорошенка у поганому світлі перед османами нібито він являється ненадійним союзником для падишаха; довести до відома сулата про часті напади татар та дізнатися що

думає Османська імперія стосовно династичного шлюбу між Польщею та Австрійською імперією. Також посол отримав невелику суму з королівської скарбниці (мається на увазі на здобрення сулатана), і знову ж така мала сума була через звання посла, і ще одна умова стосувалася стосовно того щоб посол отримав найбільшу увагу і нівчому собі не відказував, оскільки яке ставлення до посла таке й до його правителя[15, с. 197–198, 213]. Стосовно Османської імперії то на початку 1669 р. Порта являлася потужною державою з якою всі рхувалися: по-перше, Крит було завойовано у Венеції, по-друге, український гетьман прийняв протекторат падишаха, що в свою чергу призвело до того що турки тепер мали законні підстави вторгнутися на землі поляків, під приводом захисту свого санджак-бея тобто Дорошенка[31, с. 249–283].

Звісно Відомо що з столиці Порти в 1666р. надходили попередження, що турки активно готуються до війни, і їхній погляд направлений саме на Річ Посполиту, однак ні король, ні польський сейм не надавали цьому активної уваги, атже були впевненні в старих договорах і вірили що турки хочуть захопити Італію[15, с. 33]. Хто б міг подумати, але навіть реляцію гінця Карвовського, що був направлений разом з посольством до новопризначеного паші Силістрійського еялету не було сприйнято адекватно. Паша отримав завдання і оголосив, що посол змушений залишитися в «гостях» до того моменту, допоки падишах не дозволить повернутися йому додому. Посланець до Едірне зумів повернутися приблизно через неділю з наступним: повна відмова Польщі від територій Козацької України, оплатити Гіреям усі заборгованості «упоминків», пильно додержуватися підданам короля волоських і угорських кордонів та постійне відвідування послами турецької столиці з дарунками для падишаха[24, с. 97].

Також залиши без уваги лист візира Агмеда Кьопрюлю до віце-канцлера А. Ольшовського, де той з точністю описує наступну ситуацію, що польський король не володіє Україною, оскільки Козацька держава стала під протекцію падишаха [15, с. 146]. Не надав взагалі уваги даній ситуації й надзвичайний сейм 5 березня – 19 квітня 1670р., при цьому всьому він був зірваний

польськими шляхтичами які не підтримували короля і вимагали для себе більшиз прав [12, с. 78], виходячи з цього податки на армію не було зібрано, а значить країна не готова до війни, і до цього питання зуміли вернутися лише 11 жовтня на засіданні яке було зібране 09.09.1670 р. [10, с. 53, 75]. Малий посол Висоцький зумів прибути до резиденції падишаха в Едірне 07.03.1670 р., однак зустріч з великим візиром відбулася лише через 2 місяці (цим самим османи показали що вони не зацікавленні у веденні переговорів) – четвертого травня, а ще через один місяць другого або шостого червня – відбулася аудієнція з падишахом в військовому наметі неподалік від Адріанополя. Польський дослідник історії І. Чаманська вважає, що провальними чинниками для польських дипломатів стали наступні речі – статус малого посла а, отже, – невелика кількість «дарувань», а також особистий конфлікт Висоцького з одним з найвідоміших головних перекладачів Османської імперії Нікуссіусом Панагіотісом через вимоги шани, які малому послові по статусу не належали [9, с. 225]. За свідченнями Висоцького він мав знаходитися у повній ізоляції і не має жодної можливості надсилати звіти королю, шляха мала вже починати бити на сполох лише з цих звісток. Відбулося лише дві спроби налагодити контакт з Варшавою іто лише через торунського каноника в грудні місяці 1670 і квітні 1671рр. Перша зустріч відбулася в Адріанополі священник зумів передати послу гроші на проживання та завдання, в них йшлося наступне: довести в османському дворі, що Польща являється сильною міліарною державою, яка може відбити турецький напад в любий момент, а також повідати про те що гетьман Дорошенко не має сильної опори на Україні і йому вірними залишилися лише декілька полковників, тобто що як союзник для турків він не являє собою ніякої цінності[15, с. 198–199]. І тут впливає цікава істина, що міг зробити малий посол не маючи велику кількість фінансів, не маючи ніяких привілеій, без дарунків, висновок один його місяця з самого початку була провальною, в той час як український гетьман зумів сплатити за (одержання протекторату) падишахові – 80 к. ефімок, капиджи-баші – 10 к., а також по 5 к. його помічникам [26, с. 227].

Крім того, малий посол себто Висоцький фізично не міг зуміти похвалитися своїм красномовством, через те що за весь час перебування в Порті, а це приблизно 2 роки, його перевозили з Едірне до Стамбула і навпаки, плюс йому не дозволялося повертатися в Річ Посполиту, ба навіть він ні разу не мав змоги зустрітися з великим візиром: усі його бесіди відбувалися лише з одним співбесідником а саме рейс-ефенді (реісюлькюттаб) – це був головний писар османського Палацу, головний перекладач та великий адмірал [15, с. 111–132].

Крім цього коронний канцлер Лещинський та підканцлер Ольшовський вели листування з великим візиром Кьопрюлю Фазілом Агмедом пашею, Панагіотісом та Банні, які неодноразово настоювали про те щоб з Варшави був присланий більш компетентний посол до османського двору[23, с. 200–201, 213–214, 222, 231]. Варто зазначити, що канцлер не противився цьому, а з листування із Банні робимо висновок, що навіть в самій Польщі Висоцького оцінювали дуже слабо, але нової делегації до Порти так і не було відправлено[14, с. 119]. 1671р. ситуація значно погіршилась і сталося це ось чому: у серпні османський «чавуш» (член корпусу) вручив гетьману П. Дорошенку знаки вассальної залежності від Османської імперії – санджак і булаву. В грудні цього ж року до Варшави потрапило листування султана і великого візира. Зміст кореспонденції кардинально набув різкого змісту: це стало для Речі Посполитої цілковитою несподіванкою оскільки османи вимагали перестати втручатися в справи Козацької України [18, с. 207–208]. У січні 1672 р. сенатом було прийняте рішення делегувати у Стамбул А. Морштина – главу посольства, він підтримував контакти зі стамбульськими агентами та з Панагіотісом, але як завжди шляхта не була єдиною і тому через певні кофлікти, Морштин так і не був відправлений, хоча в той час він був одним із найсильніших політиків свого часу і зумів би призупинити процес, який почав набирати оберти і з якого вийшла війна. [9, с. 787]. Приблизно в травні 1672р. Висоцького дозволили повернутися в рідні краї, а також він не зумів отримати агднаме (імперський лист, дотримання миру) а також навіть

лист своєму королю (в свою чергу це означає що будь-яка дипломатія закінчилася настав час приготування до війни), османська армія була готова до бойових дій, а значить Османська імперія не скувала себе певними обіцянками повністю готова до війни з Польщею. Кінець липня до Стамбулу негайно відплив королівський посланець Я. Венявський [19, с. 386–389]. Одержавши точні завдання 25.07.1672р. важко зрозуміти, чи дійсно у столиці вірили, що протестуючи проти саме трати суми на військові витрати, і тому тяжко зрозуміти чи розуміла шляхта що діється насправді, всі вважали що «Річ Посполита не дала жодної причини до розірвання миру». Скорше всього, основною метою посла було (завдання з інструкції), користуючись «імунітетом» званням посла, отримати детальну інфу про османську армію її чисельність, командирів, фураж і тд., , тобто основна місія посла була отримати розвід дані про армію. Окрім того, Венявський заручитися підтримкою Панагіотісом, щоб він схилив візира до думки, що укласти договір з поляками буде вигідно для обох держав. З переписки коронного гетьмана Яна Собеського до каштеляна Подлодовського ми дізнаємося, що посланець мав отримати у Києві певну фінансову допомогу, щоб задобрити Панагіотіса за його допомогу (мається на увазі що Панагіотіс схилить османський двір до переговорів), проте точної суми у самому листі не має.[13, с. 397–398].

Невдалі битви гетьмана П. Дорошенка що відбулися в ході польсько-козацько-татарської війни 1666-1671рр. стали таким собі приводом для проведення нової кампанії Порти проти Польщі. Бажаючи, гетьманську булаву, П. Дорошенко уклав договір з великим падишахом Мехмедом IV в 1669р., прийнявши протекторат падишаха, здійснив хоробрий крок, але водночас небезпечно в той час. Порта зуміла подолати свого супротивника в Середземному морі виграти всі бої, і її погляд був уже направлений на Польщу. Великий візир Ахмет Кепрюлю хотів прославити своє ім'я а це можна лише завдяки військовим кампаніям, а Річ Посполита мала привабливі території, і була на той час ослаблена. Польща мала внутрішні конфлікти і найбільше проблем завдавала Україна, але й були зовнішні чинники, в тому числі всім

відомий Потоп. Отримавши протекторат від падишаха Дорошенко втратив підтримку великої кількості старшини, але в той момент це був необхідний крок і в той же час дуже хитрий в дипломатичному плані. У 1670р. гетьман намагався об'єднати усю територію України під своєю булавою, 1671 році сталася приємна подія для Дорошенка, кримського хана Адиль Гірея, якого підтримували поляки, змінив Селім I Гірей, уже представник османів, і вже в даний момент кримські татари стали союзниками козаків прямо як в часи Хмельниччини. Однак цей союз був розгромлений Собеським, він єдиний з польських полководців хто міг це зробити, кримський хан запросив допомогу у свого падишаха, і тепер османи отримали ключ від дверей. Так невеликий конфлікт, став великим збройним протистоянням. Порта отримала шанс приєднати до себе козацькі землі і створити для себе новий плодородний плацдарм.

Посланець Я. Венявський прибув до військового табору сулатана лише у серпні 1672р. в той час коли турки захопили уже значну територію. Стало очевидним те, що його місія закінчиться провалом, і турецька армія стала на марш в напрямку до Льовава. Розуміючи, всю небезпеку під Бучач до турецьких військ було відправлено посла Венявського з пропозицією укладення мирного договору, поляки були налякані і не готові до приходу османів. Листування великого візира та підканцлера, доводить що обидві сторони дійшли до певного консенсусу, проте османи висунули певні вимоги. По-перше посередником в перемовинах мав виступити кримський хан, а по-друге Річ Посполита зобов'язувалась виплатити негайно харадж (данину). [31, с. 233]. На швидкому скликанні сенату, що відбулося на початку вересня, було прийнято рішення призначити комісарами: каштелянів волинського та чергівського воєводств, а саме Я. Любовицького та Г. Сильницького а також підскарбія Я. Шумовського, які досягли табору турецьких військ 29 вересня. Переговори тривали два тижні, 16 жовтня стало знаковою датою через те що саме в цей день було укладено Бучацький мир [15, с. 494–500], а агднаме падишаха, 23 жовтня 1672р. посуті повністю повторило його зміст. За цим мирним

договором, Османська імперія повністю отримала Поділля, Річ Посполита була змушена оплатити данину в розмірі 22к. золотих, а Правобережна частина України очолювана П. Дорошенком отримувала автономію і перебувала під протекторатом падишаха. Також маленький нюанс, який був недешевим для Польщі, це оплата в розмірі 75 тисяч талерів за це зі Львова було знято облогу. Ми знаємо, що польський сейм не визнавав Бучацький мирний договір, вирішивши продовжити війну з османами, знову ж таки через незадоволену шляхту [15, с. 148].

Також є легенда, що Бучацький договір був підписаний османським падишахом під липою, яка росте біля дороги на Південному масиві Бучача, про це повідомляє таблиця: «400-річна Золота липа, під якою у 1672 році був підписаний Бучацький мир з Туреччиною».

РОЗДІЛ 3. Українська козацька держава в польсько-турецьких конфліктах в часи гетьманування П. Дорошенка

Козацький очільник Петро Дорошенко в наш час відомий як «Сонце Руїни», велика кількість дослідників ведуть дискусії стосовно його діяльності, в даній праці я буду розглядати його як учасника подій 1669-1676рр. Він знаходився в дуже непростій ситуації адже його територія знаходилася між трьома великими державами, а саме Московське царство, Річ Посполита та Османська імперія. Це змушувало його бути гнучким у веденні дипломатичних переговорів, а також іти на певні поступки або рішучі кроки. Якщо говорити про гетьмана коротко, то він брав участь у багатьох військових кампаніях, був знайомий з дипломатією і вмів знайти вигоду у найбільш непростих ситуаціях. Його вибір впав на турецьку протекцію, багато хто не підтримував його вибір, адже він спробував об'єднати всю територію України при цьому використовуючи силу османів та їхніх васалів кримських татар, дуже рішучий хід, який вимагала тогочасна геополітична ситуація. Отримавши булаву літом 1665р., П. Дорошенко, за порадою хана Мехмед-Гірея, швидко відправив посланця до польського короля, який мав донести що гетьман являється прихильником Польщі. Завдяки цьому листу у козацького очільника появилася реальна можливість об'єднати усю територію України[45 с.90-93]. В цей час Дорошенко вів переписку і з мусульманським світом, йому була необхідна підтримка татар, плюс було необхідно обмежити їхні набіги на козацьку територію. В той час татари являлися васалами турків що в свою чергу змушувало гетьмана вести переписку з османським падишахом.

Літо 1666р. було здійснено першу українсько-татарську військову операцію. Внаслідок чого Дорошенко приєднав до своєї території Переяслав та Полтаву. Річ Посполита розуміла всю небезпеку даної ситуації і тому кінець 1666р. коронне військо здійснює напад на правий берег Дніпра[27 с. 93]. Одразу гетьман відправляє козацьку делегацію до сейму, яка мала на меті дати пропозицію про формування Козацької, дану пропозицію затвердив з'їзд старшин у Лисянці. Козакм пам'ятали Зборівський договір і мала надію Щоб

він знову набув чинності, а отже козаки не повставали, а просто хотіли щоб їхні права були знову відновлені. Звичайно поляки відмовилися від таких умов і переговори зайшли в глухий кут. Прекрасно розуміючи, що від поляків не можна вибити нічого, гетьман спробував шукати нових союзників у боротьбі з ляхами, з московітами домовленості він не хотів вести, а отже залишилася лише Османська імперія. Прекрасно відомо що між козаками і турками склалися не найкращі відносини, навіть релігійна частина відіграла не останню роль. Часті набіги татар, попередні віськові сутички, напади козаків на турецькі міста і тд. Але при цьому всьому не варто забувати і про домовленості в тому числі торговий договір Хмельницького з османа. В той період падишахом Османської імперії був Мехмед IV Авджі (1642–1693 рр., був султаном 1648–1687рр., являвся сином валіде Турхан-султан, яку викрали саме з території України, з 1651р. являлася регентом свого сина). Також не останню роль в імперії відігравали вели візири, а саме в внутрішній та зовнішній політиці їх ще називали (садразами). Найвідоміші представники були з албанської династії Кепрюлю: протягом 1656–1661рр. – її засновником був Мехмед-паша Кепрюлю; в 1661–1676рр. – його син Фазил-Ахмед паша Кепрюлю-заде; в 1676–1683рр. – Кара-Мустафа Мерзифонлу, який був прийнятий в сім'ю Кепрюлю, а також він хотів заволодіти «Золотим яблуком Європи» тобто Віднем [37 с. 348-349, 361]. Небажання визнати козацькі права, жорстоке поводження з населенням, релігійні переслідування все це стало причинами для того щоб Дорошенко відвернувся від Польщі повністю і переключився на Османську імперію. А в геополітичній ситуації була ще інша проблема, оскільки ляхи і московіти хотіли поділити між собою козацькі землі, бо ні одній стороні не була потрібна сильна козацька держава, принцип «розділяй і володарюй».

Літо 1667року. послы П. Дорошенка просили султана і кримського хана здійснити похід на поляків, в свою чергу гетьман був готовий стати васалом падишаха. Після цього османський диван (сенат), визнав українців своїми васалами, а отже османи уже були зацікавлені в захисті вже своїх територій [32

с.251]. 30 січня 1667 р. Річ Посполита та Московське царство уклало Андрусівський договір, який посуті став договором (зрадою) про міжнародний поділ території Козацької України, отже підписавши цей договір українців поділи і це стало початком великої трагедії. Дізнавшись про угоду 1667р. між ляхами та московитами, гетьман П. Дорошенко блискавично відправляє своїх послів (на початку лютого 1667 р.) до Бахчисараю щоб укласти військово-політичний союз з татарами. Це був не тільки військовий союз, а й хороший психологічний крок, адже й Хмельницький мав в союзниках татар. З допомогою кримчаків український гетьман спробував стати посередником в урегулюванні конфлікту між османами та московитами і спробував створити антипольський блок держав в число якого входила б Українська держава, Московське царство, Порта та Кримське ханство. Гірей не міг вирішувати якісь політичні питання без дозволу, падишаха Мехмеда IV, (шовковий шнурок в студію), які були запрошені українськими послами, тому гетьман П. Дорошенко відправляє свою делегацію до Порти. 6 і 9 липня 1667р. українська делегація очолювана М. Раткевичем-Портянкою була прийнята султаном в Едірне. Тут ми звертаємося до османських джерел, козацькі послі запросили підданство у падишаха і оголосили про свою бойову готовність у допомозі боротьби проти ляхів, а саме допомога у вигляді 50 тисяч солдат. Посланець від польського уряду Є. Радзівський, знаходячись в місті Едірне, доповідав, що делегація гетьмана з насмішкою заявила «що Україна так далека від підданства Польщі, як далеке небо від землі»[28 с.115]. Автор анонімної реляції від посольства Радзівського 1667р. заявляв, що українські послі запевнювали падишаха, що «перевернуть поляків догори ногами» [41 с.43]. Виходячи з цього всьо стає зрозумілим те що козаки були рішуче налаштовані саме проти поляків і надіялися на підтримку османів. Імовірно, що посланці гетьмана П. Дорошенка дуже хотіли укласти договір про мілітарну допомогу султана та зуміти переконати останнього, щоб його вассали а саме татари виступили в похід разом з козаками супроти ляхів. Як наслідок, коли гетьман прийняв протекцію султана то у східно-європейській території знову появився давно забутий

“третій зовнішньополітичний вектор”, який перед цим був лише за гетьманування Богдана Хмельницького, і то він не мав настільки влади як на даний період. Це була хороша можливість для османів, адже поява плацдарму, фуражу, військова підтримка це все давало певні переваги над московітами і ляхами, і цим тре було скористатися.

10.08.1664 р. в мадярському місті Уасварі Австрія і Порти уклали мирний договір, за яким османам відійшла Трансільванія а також немаленька сума, молодий і амбіційний [38 с.271-308] султан Мехмед IV особисто втрутився в події на Україні, він ввжав що це хороша можливість записати своє ім'я у історії Великої Порти. Серпень 1667 р., в місті Едірне перебував малий посол Висоцький, турецька еліта висунула ультиматум, що турки і поляки збережуть мир лише за одніє умови, польський правитель має відректися від українських земель оскільки васал може мати лише одного володаря, через те що османи отримали великий грошовий подарунок від делегації Дорошенка плюс він став вассалом Порти. Турецький візир Фазил-Ахмед Кепрюлю в переписці з підканцлером Ольшевським подав наступне, що українці, як вільний народ, прийняли підданство короля Речі Посполитої за умови поважання їхніх прав, але польський монарх їх порушив, і тому українці попросили захисту в Османської імперії [46 с.44]. Українська делегація до Бахчисараю і Стамбулу, мали точні антипольські вказівки, гетьман Дорошенко проводив переговори з московитськими делегатами, бояри страшенно боялися, що через гетьмана османи зможуть здійснювати напади уже з української сторони. У них були чіткі інструкції в яких, вони були змушені любою ціною запобігти союзу гетьмана і падишаха. В цей же час Дорошенко хитро окреслював свою позицію, а саме те що він з кримським ханом є союзником, а останній являється ставлеником Польщі. Крім того, український керманіч стверджував, що козацьке військо, завдяки Гадяцькому договору 1658 р., являється підданим польської корони [18 с.128-130]. Правда цікава ситуація та й незрозуміла? З однієї сторони васал падишаха а з іншої польського короля. Тарас Чухліб пише, що такі взаємозаперечуючі тези висувалися у той час гетьманом, лише

зважаючи на його гнучку політику, яка була спрямована на можливість прийняття подвійної протекції: з одного боку, це мав бути турецький султан Мехмед IV, а з іншого – польський король Ян II Казимир. Т. Чухліб цілком резонно вважає, що в даному випадку володар Чигирин міг посилатися на загальновизнану світову практику, наприклад, аналогічного подвійного васалітету господарів Молдавського князівства щодо Османів і Речі Посполитої [47 с.44].

Дипломатичні місії українського керманича П. Дорошенка – делегації спрямовані на підтримку до Бахчисараю та Стамбулу, переговори з Московським царством, військовий похід на Правобережну частину України і укладення мирної угоди з Польщею – ці всі дії не принесли бажаного успіху для гетьмана та його оточення. Опинившись між молотом і на ковальнею козацька держава не могла зробити нічого і тому 28 жовтня 1667 р. Андрусівська угода була прийнята московитським царем О. Михайловичем. Через цей договір гетьман не мав ніякого вибору, окрім як звернутися до османського правителя. Козацький керманич, дізнавшись про ратифікацію договору у московитській столиці, був страшенно розсержений і разом з старшиною вирішувалося питання щож робити далі. Перед гетьманом постали наступні питання, які було слід негайно вирішити: зуміти зарекомендувати козацьку державу як сильну та необхідну, зрада ляхів та московитів залишили єдиним виходом об'єднання з турками, і тут ми стикаємося з проблемою християнства та мусульманства. Щоб залишитися у хорошому світлі перед європейськими державами, їх було необхідно запевнити що Україна не стане мусульманською країною, через це церкви вели служби за протекторів християнського світу а ними являлися і польський король і московитський цар. Поряд з непорушною позицією гетьмана, Річ Посполита і Московське царство продовжували переговори, бо боялися втручання Османської імперії, а це була та сила з якою всі рахувалися. Московитський трактат, який підписали між собою Варшава і Москва в грудні 1667р., мав чітке анти-турецьке спрямування. А оскільки козаки могли стати можливими

васалами османів, то автоматично ці дві держави могли напасти на територію України уже юридично.

Жовтнем 1667р. український керманіч П. Дорошенко будучи під впливом і за посередництва кримського хана змушений визнати верхність короля Яна-Казимира і під Підгайцями склав присягу. В подальшому представником Польщі на переговорах став Ян Собеський, він був знайомий з українським гетьманом і не питав до нього ненависті, але все одно був змушений підтримувати польський вектор ведення справ, бо в іншому випадку озлобив би шляхту проти себе. Також можна подумати, що Дорошенко просто намагався виграти час і тому дурив польське посольство, щоб мати змогу спокійно оформити свій шлях становлення османським вассалом. Відомо, що до Підгаєцького договору, а він повністю задовольняв польську сторону, адже гетьман був змушений дати присягу на вірність (відбулося 19 жовтня 1667р.) українського керманіча змушувала позиція кримського хана, який 16 жовтня, уклав міждержавну угоду з Польщею, Гірей тримав владу лише завдяки польській фінансовій підтримці. На протязі 50-х років 17ст. гетьману Дорошенку завдяки значним втратам йому вдалося зайняти лівий берег Дніпра й провести скликання старшинської ради для того щоб провести вибори гетьмана для всієї України. Проведення цієї ради відбулося 08.06.1668 р. Всежтаки амбіціям козацького очільника було місце на втілення і вся козацька територія була об'єднана. Дорошенко повторив подвиги Хмельницького і переплюнув своїх попередників – гетьманів Ю. Хмельницького й П. Тетерю, перебуваючи вв такій скрутній ситуації від об'єдна обидва берега Дніпра. Усі церкви вели служіння про “благочестивого і Богом даного гетьмана Петра Дорошенка”. Можливо дійсно підтримуючи гетьмана, а може тільки через те що він за допомогою універсалів захистив території церков та монастирів. Річ Посполита була налякана успіхами гетьмана Дорошенка, адже під його булавою знаходилася велика територія, сильна армія плюс підтримка османів [35 с.128]. Ляхи боялися повторення «Хмельниччини». Саме через це польське військо здійснило раптовий напад на Паволоцький і Кальницький полки, а це в

свою чергу порушило домовленості 1667р, а отже Дорошенко звільнювався від своєї присяги королю. Під час нападу на ці полки козацька старшина заборонила оголювати шаблі, адже не хотіли порушувати пункти договору, але ляхам був лише необхідний привід для вторгнення. Червень 1668р. польська армія здійснила напад на Брацлав та Київ. Через це Дорошенко здійснив повернення своїх військ з лівого берега Дніпра на правий. Варто зазначити що Дорошенкові вдалося потянути час і саме через це його ідея втілювалась в життя. Його хитрі дії можна назвати так – лякати короля султаном, а султана королем [29 с.184-185]. Залишивши Лівобережжя гетьману треба були залишити заміну, він обрав свого друга і талановитого полковника Д. Многогрішного. Становлений 08.06.1668 р. Дорошенком гетьманом Сіверським, Многогрішний вже через один рік під тиском козацької верхівки та московитської армії був змушений провести Генеральну раду на Лівобережжі, там він отримав булаву і склав присягу царю Москви.

Січень 1668р. на з'їзді старшин в Чигирині було прийнято рішення: “З обох сторін Дніпра жителям бути в з'єднанні й жити б осібно і давати дань Турецькому Царю і Кримському Хану, так само, як і Волоський Князь платить, а щоб під рукою Великого Государя і Королівської Величності з цього часу не бувати”[42 с.49]. Султан був зобов'язаний захищати своїх нових підданих мається на увазі українські землі, “з прикордонними і близькими володарями, найперше з королем Польським і з царем Московським, союзу дружнього не творити без відомості і згоди нашого Гетьмана і всього війська козацького”[33 с.253]. До столиці Османської імперії дуже часто надсилались посольства ціллю яких було формування власної держави на теренах українських земель, в свою чергу турки ніколи не відмовлялися від цієї умови але й не затверджували її велося постійне обговорення. Якщо б султан Мехмед IV повністю відмовився від даної пропозиції, то, як було зазначено в джерелі під назвою “Статті, на яких П. Дорошенко піддався турецькому султану, привезені з Царгорода”, гетьман з усім “Військом Запорозьким подумає й іншим яким про себе заявить способом”[30 с.259]. З червня по липень 1668р. на раді козацьких старшин

Війська Запорізького з всіма почестями було прийнято турецького чауша Юсуф-пашу, якому козацька еліта підтвердила що вони не проти бути під владою падишаха, в вересні цього ж року до міста Чигирин прибув Гачабаш-паша, який постійно наголошував на тому що рішення гетьмана являється правильним і султан зможе захистити українську територію.

Основним джерелом прихильності падишаха до гетьмана Дорошенка є берат, подарований Гетьману султаном Мехмедом IV у 1669 році. Серед них гетьман Петро Дорошенко відомий як «шановний князь християнського народу і один із найшанованіших діячів християнської громади», визнаючи, що він є одним із володарів козацької землі, за часів султана П. Дорошенка називали «начальником трьох козацьких громад: Сарикамиш, Барабаш і Поткал», таким чином визначивши його територіальну юрисдикцію над землями Запорозької Січі, Правобережною та Лівобережною Україною. Після об'єднання Української землі прозвучала така заява, що «три [згадані] області стали санджакою». Крім того, берат султана закликав усіх козаків визнати гетьмана своїм ватажком і підкорятися всім діям його уряду. Султан також надав довгостроковий статус єдиної козацької держави в складі турецької країни. За планом султана, «надати бунчук і знамено трьом приєднаним областям, які користуються моїм довір'ям, так само як це мають Ефляк (Волощина) і Богдан (Молдова), що входять до моєї Богом береженої держави і знаходяться під моїм покровительством». Нижче подаємо повний текст документа (мова оригіналу):

Dok. № 2. Sultan IV Mehmed tarafından Hetman Petro Doroşenko'ya beratı.01.VI.1669

BOA. Fon adı: "IE.HR.". Dosya № 1, Gömlek № 50.

1 Nişân-ı şerîf oldur ki

2 Çün hazret-i mâlikü'l-zû'l-celâl ve cânib-i vâhibü'l-mevâhib celle ani'ş-şebîh

3 ve'l-misâlin kemâl-i kudret-i ezeliye ve mevhibe-i celîle-i lem-yezêliyesinden benim zât-ı cevher-nisâb-ı

4 sultânımı ser-defter-i mülûk-ı adâlet-âyîn eylediüğünden mâ'adâ inân-ı semend-i meydânı sâhib-kırânı

5 kabza-ı kudretime mukadder savlecân-ı sâha-ı kişver-gîri ve gîtî-sitânı kefi kifâyeti-

6 bahşıma mukarrer ve müyesser idüp arsa-ı rûy-i cihânı lem'ân-ı şemşîr-i kazâ-te'sîrim ile tâbân u münevver ve

7 rub'-ı meskûn-ı heft-iklîmî zimâm-ı iktidârıma râm u müsehher etmekle sahâ'if-i rûy-i zemîni

8 zîr-i nigîn-i ma'delet-temkîn ve sa'âdet-karînim eylemişdir el-hamdülillâh hamden kesîran eyle olsa

9 hâliyâ merci'-i âmme-i mülûk ü hükkâm ve melcâ-ı kâffe-i ashâb-ı câh u ihtirâm olan atebe-i aliyye-i

10 sipihr-ihtirâmımıza yüz sürüp hizmet ü ubûdiyyet üzere olanlar emn ü emân ve âsûde-i hâl

11 ve her zamân eyyâmları refâhiyet ve itmînân ile güzerân eylemeleri âdet-i pesen-dîde-i şâhân-ı cihân

12 ve kâ'ide-i müstahsene-i şehinşâhân-ı devrândur binâen alâ zalik işbu dârende-i menşûr-ı meşhûr-ı sultânî

13 ve nümâyende-i yarlığ-ı belîğ-i vâcibü't-teblîğ-i hâkânî iftihâr-ı ümerâi'l-milleti'l-mesihîye muhtâr-ı küberâi'l-letâ'ifeti'l-iseviye

14 muhâlasat-ı unvân-ı musâdak-nişân Sarıkamış ve Barabaş ve Potkal üç kavm-i Kazağı

15 hetmânı Petro Doraşenko hutimet 'avâkıbuhû bi'l-hayr rikâb-ı kâm-yâbıma ilçi ve âdem gönderüp

16 atebe-i aliyye-i felek-ihtişâm ve südde-i seniyye-i sidre-makâmımıza sadâkat u ihlâs u kemâl-i

17 ikdiyet ü ihtisâs ile hizmet ü ubûdiyyet arz idüp memâlik-i mahrûsa-ı mesâlikimde

18 zîr-i himâye-i hüsrevâneme dâhil olan Eflâk ve Boğdan ve sâir ibâd-ı inâyet-mu'tâdım adâdından

19 addolunup üç ülke hâkimi olmak üzere avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemden tuğ u alem ve sancak

20 verilmek ricâ etmekle ricâsı karîn-i kabûl-i hümâyûnum olup câdde-i itâ'atde râsih-dem ve şâh-râha

21 ubûdiyetde sâbit-i kadem olmak şartıyla işbu sene-i semânîn ve elf muharremü'lharâmının guresinden

22 hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla üç ülke hükûmetin sancak olmak üzere ber-vech-i teyîd

23 tevcîh taklîd ve inâyet idüp emr-i şerîfim verilmekle mûcibince işbu berât-ı sa'âdet-fezây-ı hüsrevânî

24 ve bu menşûr-ı lâzımü'l-ımtisâl-i hâkânî virdüm ve buyurdum ki ba'de'l-yevm mûmâ-ileyh varup

25 üç ülke hükûmetine ber-vech-i te'yîd sancak tarîki üzere mutasarrıf olup hıfz u hirâset-i

26 memleket ve himâyet ü sıyânet-ı ra'ıyyet ve hüsn-i tedbîr ü tedârük vilâyetinde ve üç kavm-i Kazağı

27 tâ'ifesinin zabt u rabtında ve sefer-i zafer-eserim vâki' oldukda me'mûr olduğu mahalle

28 mükemmel ve müretteb askerile irişüp hidemât-ı hümâyûnumda mevcûd bulunmakda dikkat ü ihtimâm ve sa'y-ı

29 mâlâ-keîâm eyleye ve üç ülkenin sagîr ü kebîri ve zâbitleri ve re'âyâ ve berâyâsı mûmâileyhi

30 üzerlerine zâbit ve hâkim bilüp hükûmetine müte'allik cüz'î ve küllî umûr-ı mûcibü'l-inkıyâdda

31 kemâ hüve'l-mu'tâd mürâca'at eyleyüp tekmîl nâmûs-ı saltanat ve muvâfik-ı umûr-ı devlet olan sözünden

32 tecâvüz eylemeyüp sem'-i kabûl ile isgâ ve emrini bilâ-tereddüd icrâ eyleyeler ve mûmâileyh dahi taraf-ı

33 saltanat-ı aliyeme câdde-i inkıyâd u itâ'atde sâbit-i kadem ve şâhrâh-ı ubûdiyet ü istikâmetde

34 râsih-dem olup ve lâzımü'l-arz olan ahvâl-i memleketi pâye-i serîr-i ma'delet-musırriye bildirmekden

35 hâlî olmaya şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar. Bi-tahrîren fî-evâ'il-i şehri-i Muharremü'l-harâm

36 sene semânîn ve elf (01.VI.1669) [5. ст. 41-42ст.]

Переклад: Док. № 2. Берат султана Мехмеда IV до гетьмана Петра Дорошенка. 01.VI.1669

BOA. Fon adı: "IE.HR.". Dosya № 1, Gömlek № 50.

Божественні заповіді такі. Верховний Бог, незрівнянний, роздав свої дари з нескінченною щедрістю, перетворивши мого чоловіка на справжню перлину, а султана в султана. Крім того, Всевишній дав мені силу завойовувати землю своїм мечем і дав мені владу правити світом. Світлом свого меча я керую долею та майбутнім чверті населення Землі і підтверджую завоювання семи кліматичних зон золотою печаткою. За все це - велике спасибі Аллаху! Як ми всі знаємо, усі, хто дотримується звичаїв царів світу та правил прихильності короля, повинні схилитися перед моїм верховним престолом і оголосити покору. Тому відомий і шанований князь християнського народу також є одним із найважливіших лідерів християнської спільноти, український очільник – це приклад діяльності та вірності, гетьман трох козацьких громад: Сарикамиш (Запорізька Січ), Барабаш (Лівобережна Україна) та Поткал (Правобережна Україна) - Петро Дорошенко життя його закінчиться добром! який з'явився перед мною поважним посланцем. За його посередництва [гетьман] заявляє про свою лояльність і готовність служити з вмінням і знаннями, перш ніж мій палац досягне небес і нашого урочистого трону. Він попрохав мене на знак висловив, що мої найвищої володарської милості, надати бунчук і знамено трьом приєднаним областям, що користуються моїм довір'ям, также як мають Ефляк (Волощина) і моє найвище прохання схвалено моїм верховним указом. хто підкоряється і підкоряється послідовно. Щоб підтвердити це, перший день Мухаррама 1080 року цього року (01.VI.1669) Я опублікував величного імператора, який приносить мені щастя з приводу того, що три [призначені] області стали санджаками. Відповідно до своєї священної заповіді я зажадав королівський берет і замовив його! Після встановленої дати нехай три

вищезазначені території будуть контролюватися і керуватися ними як санджак! Необхідно вжити заходів для захисту та утримання населення та управління трьома козацькими громадами! Після оголошення перемоги в моїй битві нехай вони приєднаються до моїх головних сил у призначеному місці! Коли вони приходять служити моєму трону, вони повинні бути пильними і робити все можливе! Нехай все населення трьох вілаєтів [Сарикамиш, Барабаш і Поткал], від найменшого до найбільшого, чи то військо, чи то небо, визнає свого вождя вищезгаданого [гетьмана]! Нехай не порушують чітких рішень тих, хто займається важливими національними справами, і нехай без вагань виконують свої накази! Нехай вони непохитно підкоряються моєму султану! Так нехай знають і довіряють моєму священному знаку [тугри]! Написано першого дня місяця мухаррем теперішнього 1080 року (01.VI.1669). [5. ст. 43-44ст.]

В березні 1669 р. на Генеральній раді Війська Запорізького неподалік від міста Корсунь було привселюдно оголошено про підданство султану щось схоже в Порті вже було наприклад Волоське й Молдавське князівство, але з нюансом Гетьманська держава нагороджувалася більшими правами а також був набагато менший податок в султанську казну. Червень 1669р. султан опублікував два берати (універсали), які узаконювали Петра Дорошенка на пості гетьмана з умовою що він стане володарем обох берегів Дніпра, отже турецький султан законно передав гетьману українські землі, хоть вони йому і не належали. В кінці літа український керманіч Петро Дорошенко на козацькому зібранні неподалік від Умані прийняв від нового протектора Мехмеда IV за посередництвом османського делегата булаву, бунчук, кафтан і грамоту на підтвердження своїх владних повноважень [40 с.139-141]. Отже, гетьман П.Дорошенко отримав знаки влади і від польського короля й турецького султана. Тим самим Дорошенко хотів об'єднати османське військо до воєнної кампанії з противниками, а також повністю убезпечитися від нападів мусульман. Якщо розібратися тобачачи яка складається ситуація Польща та Москва вирішили піти на певні поступки стосовно українців, щоб задобрити а також потянути час. Під час Андрусівських переговорів Польщі та

Москви московський дипломат О. Ордин-Нащокін у серпні 1669р. вніс пропозицію, щоб козаки брали участь у самому процесі. Однак у листі-відповіді від 23.12.1669р. Дорошенко відмовився посилати свою делегацію, аргументуючи тим, що буде окремо домовлятися і з московитами, а потім і з поляками. Окрім того, гетьман подав пропозицію андрусівським представникам перенести зал засідання до Києва, де вони можуть вирішувати будь-які суперечливі питання [49 с.140]. Початок 1669 р. гетьман надіслав лист польському королю (тепер уже Михайлові Вишневецькому), в якому наголошував, що не являється вассалом султана. Іншим доказом проведення гетьманом П. Дорошенком політики полівасалітетності являється висилання “пунктів” від Войська Запорозького на елекційний сейм у Варшаві, що відбувався травень-липень 1669р. Гетьман одразу після повернення своєї делегації до Чигирини відразу посилає до Варшави лист, в якому знову ж таки наголошує, що не являється підданим султана.

На початку 1670 р. український очільник напав на певні московитські прикордонні позиції. П. дорошенко 30.03.1670р. запрошував підтримки польського монарха Михайла Корибута: “Україну Москві не віддавати і пакти Андрусівські відмінити”[49. с.141]. У переписці з біло-церківським комендантом гетьман намагався змусити поляків відмовитися від андрусівських пунктів із московитами і запропонував відвоювати Лівобережжя [49 с.141]. Сьомого березня 1670р. поляки і московити було прийнято наступні положення Андрусівської угоди та Московського договору 1667р. Вирішилося й надалі проводити скликання дипломатичних комісій за згодою короля і царя, де, зокрема б обговорювалися дії стосовно розриву союзницьких відносин гетьмана та султана і «приведення українців до належного послуху» [49 с.142]. В той самий час Дорошенко не збирався відмовлятися від протекторату турецького султана, висказуючись, що це одна з найкращих можливостей щоб вирішити українське питання на геополітичній арені того часу, в противному ж випадку Козацька Україна опиниться між трьома сторона і кожна захоче загарбати свій кусок. Варто написати що не один гетьман так вважав, більшість

його прибічників та козаки які мали досвід боротьби ще з часів «Хмельниччини» підтримувала його рішення, а отже Дорошенко був не один, що в свою чергу дозволяло йому діяти.

Підготовуючись до польсько-української мирної зустрічі в Острозі, гетьман Петро Дорошенко в інструкції українським дипломатам від 10 травня 1669 р., , зазначав вимоги до польського уряду, а саме забезпечення прав українського керманича як правителя української території [48 с.52]. Через те що Україна мала завжди дві проблеми - це дороги і зрадники, то й в цей час не вдалося уникнути цього, майбутній гетьман М. Ханенка, 2 вересня 1670р. підписав свій, “угодовський”, договір з Річчю Посполитою. Угода Ханенка була схожою з Слободищенським трактатом Ю.Хмельницького з Яном Казимиром і була вкрай не вигідна як договір П. Дорошенка в тому числі місце Гетьманату в складі Речі Посполитої. Після того як делегація Петра Дорошенка повернулася із сейму 1670р. (по суті там прийняли договір Ханенка, а Дорошенка було проголошено зрадником) через це було скликано раду старшин і Дорошенко заявив представнику Польщі львівському єпископу Й. Шумлянському, що “коли король і Річ Посполита дозволяють собі з нами такі жарти, то мусить пролитися християнська кров. Вже посилаємо по Орду. Не тільки Турчина, але й самий Ахерон подвигнемо на Польщу!”[50 с.142]. І на цьому ж з’їзді було прийнято рішення стосовно протекції від османського правителя. Одночасно з цим Дорошенко починає діяти крайнє рішуче, відсилає в Бахчисарай полковника Лисицю з наступним завданням заручитися військовою підтримкою татар проти Польщі. З такою ж місією до столиці Порти було відправлено паволоцького полковника Яроша. Але при всіх цих діях українські послы продовжують вести переговори з поляками, а саме Острозька угода. Також український керманич проводив листування з Михайлом Корибутом Вишневецьким та великим коронним гетьманом Яном Собеським. В кінці березня 1671р. Петро Дорошенко надсилає до Варшави пропозицію стосовно мирних перемовин, до останнього намагаючись уникнути проведення військових операцій на українських теренах. Нажаль Польща відмовилась

зробити крок на зустріч, саме тому гетьман в липні 1671р., спираючись на османів, розпочинає облогу Білої Церкви. Через це польська армія очолювана Яном Собеським почала спустошувати Правобережну Україну союзниками ляхів виступив Ханенко та Сірко, які були незадоволені політикою Дорошенка. В кінці року поляки зуміли захопити Брацлав, Могилев, Бар, Меджибож, Вінницю та інші міста. Турецький чауш Ахмед, в грудні 1671р. прибув до Варшави щоб провести переговори, і заявив польському монарху наступне, що козаки прийняли в феодала короля за умов вшанування їхніх давніх прав, а польський володар не дотримався даних їм обіцянок сюзерена і тому “понад 30 років вже не є справжнім паном України”. Разом із тим кожний народ може схоронитися “під опікою султана Османської імперії”, – наголошував посол султана, маючи на увазі українські етнічні території, які перебували під владою гетьмана Петра Дорошенка [50 с.144]. В літі 1672р. Велике турецьке військо (в яке входили представники різних етносів, адже султан це «цар над царями») очолюване османським падишахом перейшло річку Дністер і почало захоплення території Поділля. Гетьман Петро Дорошенко зустрівся з султаном Мехмедом IV, (зустріч була запланована на серпень), султан дав дозвіл українському очільнику вести активну участь у польсько-османських переговорах, що проводилися у місті Бучач, такий дозвіл показував, що гетьман виокремлювався султаном на фоні інших слуг. Українські послы були присутніми під час підготовчої роботи стосовно Бучацької угоди між Портою та Польщею.

Перед самим укладенням угоди, Дорошенко запросив аудієнції у султана, щоб нагадати останньому про обіцянку, що козацький очільник буде гетьманувати усією територією України. Посуті гетьман пішов в вабанк, оскільки ніхто з слуг падишаха не міг у нього нічого просити, а лише отримувати, в свою чергу султан правда лише на словах пообіцяв що Дорошенко отримає і Київ і лівий берег Дніпра. Ставши на захист свого вассала Порти отримувала ряд перемог над Польщею, майже вся частина Правобережної України опинилася в її руках, тай сама Річ Посполита мала не

тільки зовнішні а й внутрішні проблеми в тому числі непокорство шляхти, саме тому польська армія була змушена відступати по всіх напрямках. Зрозумівши всю кризісність ситуації польський уряд відправив делегацію для підготовки договору який був укладений 16 жовтня 1672р. уклався мир з османами та українцями. Напередодні послы султана оголосили, що “наш Цезар, якщо щось колись взяв, ніколи не віддасть. Шкода тоді і згадувати Поділля і Україну, бо то Цезарське, не ваше; але і так ваше не було від незгоди і воєн уставничих із Козаками, і для чого те втратили, чого не мали”[50 с.145]. Орім вище сказаного, делегація падишаха Мехмеда IV під час проведення переговорів з поляками нагадували й про те що султан має всі законні права претендувати на обидва берега Дніпра. За Бучацькою угодою, до Велика Порта забирала повністю Поділля. Крім цього, Річ Посполита більше не претендувала на Брацлавщину й пд. зх. частину Київщини, вся влада на поданих територіях належала тільки гетьману П. Дорошенку: «Держава Українська має належати козакам у старих кордонах», – значилося в польському варіанті договору. Отже, під владою гетьмана П.Дорошенка залишилася Київщина та Брацлавщина. Інша територія українських земель залишилася за Річчю Посполитою. Польща мала сплатити 80к. талерів контрибуції, а також щорічно давати турецькому султану 22к. злотих данини. За висловом відомого польського історика З. Вуйціка, починаючи з 1672 р., “ключ до вирішення проблеми Правобережної України опинився у Стамбулі”[43 с.145]. Квітнем 1673 р. Річ Посполита відмовилася від прийнятого договору.А уже в листопаді 1672р. гетьман отримав грамоту – “нісан” – від Мехмеда IV що підтверджував що П.Дорошенко являється одноосібним володарем українських земель і знаходиться під протекцією султана. По суті це нісан затверджував права і привілегії гетьмана що були установленні за допомогою Бучацького миру.

В цей саме період сталось нечуване, султан особисто нагородив гяура знаками влади, а саме наступним золоту булаву та обшитий золотом кафтан, такі подарунки не вручалися навіть візірам, а тут навіть не мусульманин. Окрім цього османські наряди отримали й старшина приближена до гетьмана [43

с.145]. При цьому всьо український керманіч й надалі продовжує переписку з польською короною в якій вимагає поновлення умов Гадяцького договору 1658р., оскільки заручившись підтримкою Порти мав більший картбланш. Також подібна бесіда велася з польським делегатом Й. Шумлянським (квітнем і червнем 1673 р.) та особисте звернення гетьмана до Яна Собеського та інших лясських чиновників. Якою б тяжкою не була тяжка ситуація поляки завжди дивилися на неї крізь пальці, вони не були навчені «потопом», і турецьке військо становило загрозу для Варшави, але визнати козаків було для них більшим позором, аніж бути захопленими Османською імперією. Але й не все так гладко йшло й в самого гетьмана, обіцянки султана не втілювалися в життя, османські полководці не підпорядковувалися наказам, а саме османське військо було розбите під стінами Хотина (Сагайдачний посміхнувся). На початку 1674р. почалися нові випробування для гетьмана, московським військам за підтримки лівобережного гетьмана І. Самойловича вдалося захопити територію Правобережжя. І тут складається непевна ситуація, адже Дорошенко з своїми прибічниками запрошує допомогу і в османів, і в поляків, а вони в свою чергу перебувають у стані війни. І тут ми повертаємося до політики гетьмана, його не цікавило хто буде його захисником, йому просто була необхідна підтримка для захисту власних територій, в тому числі: армія, фінанси, фураж і проста дипломатична підтримка. На допомогу гетьману було прислано турецькі війська Мехмеда, які перемогли московітів очолюваних князем Ромадановським (який так тікав, що загубив свою зброю та шапку даровану царем). 5 вересня 1674р. П. Дорошенко був запрошений на прийом у султанський намет неподалік від Умані. Під час цього султан Мехмед IV дарував козацькому очільнику в знак привілегії кафтан, оксамитову соболіну шапку, декілька породистих коней, а також чергову булаву.

Получається, що гетьман перебував власником певних територій, які перебували під Портою, ситуація далеко не з приємних. Після того як османська армія вийшла з території України, буквально одразу Ян Собеський розпочав наступ. Річ Посполита зуміла відібрати у гетьмана Могилів, Брацлав

та інші міста. Написавши лист 12 грудня 1674р. П. Дорошенко написав польській короні наступне “аби Україну від згуби від чужих протекторів і від інших здавна на ту Україну бідну бажаючих помсти визволив і оборонив”[19 с.421]. Відповіддю короля стала відправка делегації до Чигирин заради проведення переговорів. Все листування між королем та гетьманом пересилалося послами до Стамбулу, Дорошенко при цьому не порушував свою присягу. До останнього гетьман намагався знайти компроміс з Польщею однак з цього так нічого і не вдалося втілити в реальність.

1674р. гетьман оримує звіт, в якому пишеться наступне: Ян III Собеський, не беручи до уваги мирні переговори, готується захопити Чигирин, після цього козацький очільник повністю прекратив спілкування з польською короною і висуває концепцію збору трьох-сторонньої комісії між польським королем, турецьким султаном і кримським ханом, ціль якого проголошення Дорошенка князем України під подвійним протекторатом Порти та Польщі. Саме українська сторона мала стати посередником під час ведення переговорів про мир. Османський протекторат був необхідним гетьманова лише для того, щоб “мати для себе удільне князівство”, – свідчили відомості зі Львова за липень 1675 р. У королівській канцелярії у той час, хоч і жартома, називали українського гетьмана не інакше, як “напівкнязем”[51 с.146]. Проте всі дії гетьмана не мали ніякого успіху, оскільки жодна з сторін не була зацікавлена у формуванні сильної держави. Падишах в свою чергу вважав козаків своїми васалами і ні в якому разі не могло бути іншого правителя, адже його титул «цар над царями». В лютому 1675 р. гетьман надіслав до Варшави делегацію з Чигиринськими пунктами, ці пункти являли собою повторення Гадяцького договору висувалася можливість створення федерації. Ян Собеський повністю відмовився від цієї пропозиції, йому були необхідні перемоги заради зацвердження свого титула короля, тому свої сили він направив на Чигирин. Через цю причину П. Дорошенко надсилає делегацію до Мехмеда IV, вона мала заручитися підтримкою османської армії заради збереження влади гетьмана, турецький диван був незадоволений ситуацію в особливості діями гетьмана,

оскільки війна йшла витрати збільшилися, але ніяких здобутків не прибавилося, проте султан й далі продовжував підтримувати гетьмана. Так 28 березня османський падишах видав новий універсал до “володаря-обранця Християнської нації і трьох частин козацтва”, в якому наголос ставився на тому, що у відповіді на прохання козацьких послів падишах «приймає це звернення за умови, що Дорошенко справедливо служитиме згідно з наказом, виданим мною»[36 с.336]. 1675 р. постав переломним через те що стосунки гетьмана та султана зайшли в глухий кут, жодна з сторін не була задоволена одним одним, Дорошенко зрозумів що більше не отримає реальної допомоги, а султан більше не міг дозволити собі продовжувати війну, яка не приносить успіху, плюс яничарські полки почали заворушення, а вони могли скинути свого господаря таке вже траплялося в імперії. Та й турки прекрасно розуміли, що Дорошенко являється хитрим лисом і грає в свою гру, його “багатоходовочки” являлися небезпечними для імперії, адже він хотів створити незалежну державу при знаходячись під простою протекцією, вассалом без феодала. В самого гетьмана були інші проблеми в основному через те що він втрачав популярність серед народу, як серед селян втомлених від війни так і від своїх прихильників, які один за одним почали його покидати, а також багато проблем доставляло духовенство, яке було підкуплене польськими можновладцями, священники постійно наголошували на союз гетьмана з мусульманами і зрадою останнього своїй вірі, і через часті війни землі були розграбовані, було необхідно знайти когось винного ним якраз став П. Дорошенко. Тотальне знищення великої кількості селищ та міст являлися логічним результатом військових кампаній усіх сторін які воювали в різних місцях, і як всім вважалося що найбільшої шкоди завдав саме союз гетьмана з османами, це вважали найбільшою причиною, тому масова кількість населення, звинуватила Дорошенка, ба навіть їхні душі тепер в небезпеці (про сприйняття українцями XVII ст. своїх південних сусідів див. хоча б тогочасну поезію [34 с. 50-61]).

Деякі західні професори, в тому числі, К. Фінкель, вважають, що

основною причиною повного розчарування гетьмана і українців правого берега Дніпра в турецькому протектораті агресивні дії майбутнього великого візира Кара-Мустафи Мерзифонлу по придушенню козацьких повстань на правому березі Дніпра в 1674р. [39 с.387]. З цього випливає, і османський падишах, і польська корона спонукали українського керманича П. Дорошенка скласти присягу його давньому противникові московитському царю Олексію Михайловичу (який вмер в січні 1676 р., фактичну капітуляцію гетьмана прийняв його син Федір Олексійович, правив у 1676–1682 рр.). Чесно кажучи, в результаті довгого протистояння за лівий берег Дніпра український керманич Дорошенко був змушений використати останній варіант – власне протекторат від московитів. Це була основна причина здачі позицій П. Дорошенка, його гетьманська булава була передана воєводі Г. Ромодановському та лівобережному гетьману І. Самойловичу у 1676 р., в цей момент «Сонце Руїни» був загнаний у глухий кут.

Підводячи підсумок, гібка політика гетьмана П. Дорошенка, яка стосувалася парної підлеглості України двом (з 1668 р.), а потім – і трьом (з 1675 р.) державам, зазнала фіаско. Причин можна назвати багато і це не лише спроби Польщі, Порту та московитів загарбати територію Української держави на правому березі Дніпра, а й дії самого гетьмана, який, незважаючи на величезні спроби та амбіції, так йому і не вдалося об'єднати в одне ціле тогочасне українське суспільство навколо ідеї “удільності” Українського Гетьманату. Так само і надії Османської імперії захопити територію України не були реалізовані, їхня можливість в вигляді Дорошенка була не зовсім покірною. Тому в майбутньому турки орієнтувалися на людину, якою можна легко керувати, але і щоб у неї були законні підстави керувати Україною, і вони знайшли підходящу маріонетку у вигляді Юрія Хмельницького, який став запасною можливістю, яка б дала шанс захоплення козацьких земель.

РОЗДІЛ 4. Правобережна Україна у міжнародних поділах між Польщею, Московським царством і Османською імперією

10.05.1666 р. у селі Андрусів що знаходиться неподалік від Смоленська (на сучасному етапі історії ця територія належить Російській федерації) відбувалися певні дипломатичні процеси між Польщею та Московським царством, суть переговорів зупинення ведення бойових дій між цими державами. 18 липня цього ж року, польська делегація отримала лист-інструкцію від польської корони, вміст листа подаю наступним: Правобережну Україну з Києвом і Каневом в жодному разі не втратити, а стосовно Лівобережжя необхідно, щоб «по Ніжин, або принаймні по Переяслав наше залишилось». Поляки вводили пропозицію, «щоб кожний своїх і під собою людей козацьких затримати може» [1]. Якщо брати до уваги московитську верхушку то вона теж була згідна залишити господарем Правобережжя Річ Посполиту, але козацька столиця залишалася під питанням. З вище поданого випливає наступна ситуація, московитська делегація прибуває з своїми інструкціями, які стосуються козацької держави і укладення мирного договору. 30 грудня польський сейм, який відбувся і шляхта не була проти, вирішив наступне: московитські пропозиції їх задовільняли, в особливості обжиття московитами Лівобережжя й підписання десяти, дванадцяти або шістнадцяти – річний мирний договір. На обговорення інших умов потратилось один місяць, і 30.01.1667 р. мирний договір був підписаний. Андрусівський договір реально став першим договором про міжнародний поділ територій Козацької України між Польщею та Московським царством та припинило російську-польську війну 1654– 1667 рр. Якщо вникнути в курс справи, то два монархи сусідніх держав поділили свої сфери впливу на території Гетьманату (це було задокументовано, проте реальність була дещо іншою). Лівобережжя нажалі стало належити московитам, а Правобережжя залишилося за поляками. До рук царя та його прихвоснів бояр потрапила велика територія, а саме: Смоленськ, Дорогобуж, Невель, Красний Веліж, а також Сіверщина. А столиця України, за яку боролися обидві сторони відійшла ляхам в 1669 р., а Запоріжжя потрапило

в спільне володіння обох монархів. Московити дали обіцянку на компенсування полякам за віддані їй українські території на Лівобережжі в один лям польських злотих (це близько 200 тис. рублів).

Гетьманська еліта була радикально налаштовано стосовно угоди яка фактично ділила Україну на дві частини, це стосувалося як правого так і лівого берега Дніпра, саме тому умови договору були неприйнятні для козацької сторони, а тому жовтень–грудень 1667 р. ведення переговорів між Варшавою та Москвою продивжилось в Московитському царстві. Для обох країн найбільшу небезпеку становила Порта, котра виступила на стороні гетьмана, і була зацікавлена саме в українських територіях. В документі Московської угоди велося наступне «про уняття свавільних людей там в Україні будучих, в загальнім утриманні обом великим государям в послушанні» [3]. Проводячи перемовини з польською делегацією О. Ордин-Нащокін доклавши великих зусиль спромігся залучити до переговорного процесу козацького гетьмана Дорошенка. Ні Андрусівська, ні Московська угоди між поляками та московитами так і не змогли втілитися, доказом цьому являється наступна зрада з боку Московії. Коли Річ Посполита і Велика Порта починають війну (10.01.1671 р. польська корона отримала від султана документ, що війна почалася), а московіти в свою чергу, не виконали пункти угоди, мається на увазі не надали військової підтримки у боротьбі з османами. Через два роки 1669р., вже на іншій московсько-польській зустрічі в Андрусові московитський делегат Ордин-Нащокін дав пропозицію на запрошення козацької сторони на дипломатичний з'їзд, метою цього цирку було те, щоб правий берег Дніпра перейшов під «царську руку» московитського монарха. Не буде лишнім написати, що питання про українську територію завжди піднімалося на всіх з'їздах, Річ Посполита як і Московське царство були зацікавленні в них включно аж до 1714р. Пункти Андрусівського договору неодноразово перепідтверджувались (07.03.1670, 30.03.1672, 10.01.1675, 17.08.1678 рр.), проти лише на папері. Так, зокрема, у тексті договору, прийнятого 1670 р. в Каджині, зазначалося, що московитський монарх «жодну над козаками

українськими, з тієї сторони Дніпра від Переяслава, проживаючими, помсту чинити не буде за те, що деякі в сторону ЙКМ і РП (його королівської милості і Речі Посполитої. — *Авт.*) вдавалися...» [7]. А перед тим, під час крайнього засідання каджинської комісії, делегація польської корони, розуміючи негатив з сторони козаків на стосовно підтвердження умов 1667 р., говорили: «Якось переживаємо, що зараз козаки побачать, що прийти до згоди на комісії маємо, коли почують, що мир і спокій з Москвою затверджені» [5]. Продовження переговорних процесів стосовно московитсько-польського формування було продовжено в 1671 р. Делегація Польщі вимагала не відправляти московитські збройні формування на українську територію, а обмежуватися тільки таким собі парадом і то тільки біля кордону. Очільник московитської делегації А. Матвеев стояв на своєму з наступною пропозицією, щоб на переговорах були наявні делегати з Гетьманату, поляки були проти і розуміли, що московитський монарх прагне, отримати під свою руку правий беріг Дніпра «прийняти під свою царської величності високу руку». На що Матвеев сказав наступне: «Не питаючи їх, якого великого государя вони, козаки прийняли милість і благодіяння, від бусурман відійдуть, і у того великого государя бути в підданстві захочуть, і принудити їх до іншого великого государя в послухання неможливо».

Получаємо наступну ситуацію, москаль хоче загарбати всю територію за рахунок «невдоволених». 30.03.1672 р. Польська корона приймає нову угоду з Московським царством, який знову повернувся до положень Андрусівського договору, яка зумушавала царя що б той контролював Лівобережну Україну і не надавав військової допомоги та не втручався в справи П. Дорошенка та польського короля. Через те що Дорошенко прийняв протекторат османів, вони вторглися на землі Польщі, Османська імперія зуміла досить різко зайняти більшість території. Поляки були змушені робити крок на зустріч і укласти 16.10.1672 р. «капітуляційниу» мирну угоду з турками. Під час проведення переговорів, які пройшли у місті Бучач, османська делегація заявила, що «наш Цезар (султан. — *Авт.*) якщо щось колись взяв, ніколи не віддасть, і то є *pro*

lege apud Otthomanos. Шкода тоді і згадувати (полякам. — *Авт.*) Поділля і Україну, бо то Цезарське, не ваше; але і так ваше не було від незгоди і воєн уставничих з Козаками, і для чого те втратили, чого не мали». Окрім того, представники падишаха під час розмов з ляхами вели розмову й щодо права свого султана на володіння не лише правобережною, але й лівобережною частинами Козацької України. За Бучацькою угодою до Порти відходило ціле Поділля, окрім того, Річ Посполита відмовилася від Брацлавщини й південно-західної частини Київщини, територія яких передавалася під одноосібне управління українського керманича. «Держава Українська має належати козакам у старих кордонах» [2], — це польський варіант угоди.

Оскільки, Варшава відмовилася від володіння правим берегом Дніпра, для московитів появилася реальна можливість захопити цю територію. Цар спокійно спостерігав за ситуацією, чекаючи слушну нагоду (беручи до уваги Андрусівський і Московський договори Московія мала виступити реальним союзником, цього так і не сталось), і він вирішив, що за Бучацькою угодою Польща більше не являється законним володарем правобережжя, це дає змогу військам московитів вторгнутися, і пункти угоди не будуть порушені. Отже, Гетьманська держава була фактично поділена між трьома монархічними державами.

Третій з'їзд в Андрусові відзначився тим що (1674р.) польська делегація вимагала повернути Київ в свої володіння. Московські послы очолювані Одоєвським дипломатично відповідали, що Московська держава може володіти не лише Києвом, а й усією Україною, як Лівобережжям, так і Правобережжям — «з-за уступки від Польщі Задніпров'я туркам і цар відвоював його зброєю у султана, а не від польської держави». Війна між Портою і Московією, відбулася у зв'язку з втручанням у справи Правобережної України московитського монарха й лівобережного гетьмана, а з часом переріс у справжню війну за право володіння землями Подніпров'я. Журавненське перемир'я між Польщею і Портою втретє за короткий проміжок часу розділило козацьку державу між більш сильнішими сусідніми країнами, які збройним шляхом відняли ці

території.

14 жовтня відбулася зустріч членів комітету Є. Вельгорського та Т. Карчевського Ібрагіма-паші, де були досягнуті основні умови майбутньої угоди. Хіба що, перш за все, має залишитися Правобережжя України керівництво українських лідерів, які визнають владу короля; по-друге, територія навколо Павлочі та Білої Церкви відійшла до царської родини разом з цими містами; по-третє, міста Неміріф і Карнік залишаються під владою Польщі польський дипломат зустрічається з султаном в Стамбулі, столиці Османської імперії (польська делегація їде до Туреччини виплачення капіталу не пізніше двох місяців після підписання додаткового договору Мегмед IV). 17 жовтня було підписаний кінцевий варіант договору. За його основу прийняли пункти Бучацького договору польсько-турецького трактату 1672 р. Текст турецько-польського перемир'я складався з 8 статей. Бесіда довкола територій між Польщею й Портою завершилася входженням більшої частини Правобережжя до володінь турецького султана (польська влада поширювалися тільки на територію, південно-східна лінія якої обмежувалась Білоцерківською й Паволоцькою фортецями й приближеними територіями). Про належність правого берега Дніпра гетьмана, яке фіксувалося в попередньому варіанті договору, вже не згадувалося, таким чином П. Дорошенка проігнорували. Також було згадано, що незабаром має бути скликана спільна комісія для визначення кордонів між двома монархіями. Отже, жовтень 1676 р. прекратив чотирьохлітню турецько-польську війну, але конфліктна ситуація, яка склалася навколо Правобережжя, не була повністю закінчена. Про свої «права» на неї заявила Москва, яка звинувачувала Польщу в порушенні андрусівських статей. Загострилися польсько-московитські міждержавні відносини, а пізніше почалася нова війна за Правобережжя, але вже між Османською державою, з одної сторони, і Московським царством та Лівобережною Гетьманщиною — з іншої. Цар і лівобережний гетьман, не звертали уваги на Журавненський договір, продовжуючи тримати свої війська в боєвій готовності в правобережних містах, а тому величезна османська армія літом 1677 р.

виставила свої війська на правий берег Дніпра. Після тривалих перемовин між Я. Гнінським, Мустафою-ефенді та Мегмедом IV турецька сторона погодилася підписати так званий Константинопольський трактат (07.04.1678 р.). Власне, це було узаконення Журавненського перемир'я. Але 6 пункт, який торкався «українського питання», був характерно змінений. Тепер «Україна взята в давніх своїх границях стосовно до виразів цієї угоди, має бути уступлена козакам, підданам моєї Найвищої Порти. Тільки Біла Церква і Павлоч повинні залишитись під Польщею».

Отже, знову за територією «від Дніпра до Случі» визнавалися права васальної держави. Обидві «великі сторонни» брали на себе зобов'язання надсилати комісарів та назначати їх правами для визначення майбутніх кордонів між володіннями московитського монарха та турецького султана. Це розмежування відбулося трохи пізніше, у 1680 р. Від часу прийняття Бучацького договору Османська імперія вважала правий берег Дніпра своєю власністю, а гетьмана Війська Запорозького — своїм вассалом. Вмішування московитів, вимушений перехід гетьмана П. Дорошенка під протекцію московського царя змусили Порту назначити іншого «намісника (маріонетку)». Але майбутньому недогетьману Ю. Хмельницькому ще було потрібно вчлучити булаву і посадити в Чигирині (гетьманській столиці), яка знаходилася під владою І. Самойловича та московитських бояр. Гетьманська столиця мала вигідне географічне положення при цьому відіграючи важливу стратегічну роль у військових та політичних планах воюючих сторін. Саме тому 1678 р. турецьке військо султана здійснило чергову спробу захопити Чигирин. 17.08.1678 р. в Москві було укладено воєнний московитсько-польський договір, який затвердив положення 1667 р. А 31.01.1679 р. в Гродно знову почалося спільне засідання делегацій Речі Посполитої та Московського царства, на якому мала б вирішитися проблема «вічного миру». Польща вимагала від московитів повернення Києва «перлини України». Бояри відповідали, що поляки самі віддали Київ і всю Правобережну Україну в руки турків, і саме через це почалася нова війна і «бунт козацький, які за вітчизну свій Київ мають». Саме

ця причина, як висловлювалися московитські послы, Польща не має ніякого законного права ні можливості вимагати повернення Києва та українських земель під свою владу. Поки ці дві держави вирішували стосунки між собою в некомпетентності при виконанні андрусівських домовленостей, лівобережний гетьман І. Самойлович провів власні дії стосовно Правобережної України, на території якої відбувалися так звані «великі згони» місцевого населення на Лівобережну Україну, роблячи територію правого берега Дніпра безлюдною та запущеною.

РОЗДІЛ 5. Вивчення даної теми на факультативних заняттях у загальноосвітніх навчальних закладах та план-конспект

Саме в цей момент, для того щоб сформувати повноцінного патріота своєї Батьківщини, головна умова полягає у вивченні всесвітньої та рідної історії. В нашій країні почалася реорганізація освіти як такої, і однією із її складових – саме історичну. Якщо вибрати загальну історичну науку то вона спрямована саме на гуманізацію особистості, завданням її є сформувати активну та творчу особистість, яка особисто хочк саморозвиватися і ставати чуть більш доскональною. Можна відокремити певні напрями, які можуть поліпшувати стан науки та створювати досі невідомі підходи до більш поглибленого вивчення історії як такої, одним із небагатьох підходів - це самостійна робота учнів на позашкільних і позакласних заняттях.

Дані магістерської роботи, на мою думку, потрібно використовувати при вивченні навчальної дисципліни «Всесвітня історія» у 8 класі та «Історія України» у 8 класі загальноосвітнього ліцею. Досить влучним являється використання результатів даного дослідження при ознайомленні з темою про розвиток геополітичної ситуації в Східній Європі, а саме дипломатична боротьба між османами та поляками і також гнучка політика українського гетьмана П. Дорошенка. Дослідження даної роботи найбільшою мірою можна використовувати при вивченні тем «Польська держава: через піднесення до свавілля», «Поділ Гетьманщини», а також у формі практичного заняття «Гетьман Дорошенко – «Сонце Руїни», «Події 1671-1676 рр. у польсько-турецькій війні».

Подавати даний навчальний матеріал із окреслених проблематик можна на різних типах уроку, а саме на уроках узагальнення інформації, практичних заняттях, уроках повторення та засвоєння нових знань тощо. При цьому потрібно використати різні види методів навчання: вербально-діалогічні, інтерактивні, пошукові, методи проблемних запитань, тощо. Застосувавши вербально-діалогічний метод навчання (диспут чи бесіда) потрібно підбирати питання до теми. Це можуть бути різнотипні варіанти : 1) початок обміну

дипломатичними місіями між державами; 2) розкрити основні особливості саме цих місій або посольств; 3) охарактеризувати головні події зазначеного періоду; 4) найбільші битви у війні даного періоду: причини успіху та поразки; 5) використання усіх можливих засобів та гнучка політика гетьмана.

Нам всім відомо, що інтерактивні методи навчання передбачують моделювання певних життєвих ситуацій, використовуються рольові ігри та спільне розв'язування проблемної ситуації. Застосувавши інтерактивне навчання можна використовувати наступний метод – розподілити клас на гетерогенні групи, кожна з яких отримає конкретну місію. Ось наприклад, на основі поданого їм додаткового матеріалу з'ясувати роль запорізьких козаків у часи гетьманування Дорошенка. В загальному, дану роботу можна провести в рамках роботи груп як «Спільний проект», «Синтез думок», «Діалог» тощо.

Активно залучуючи дані матеріалу при вивченні теми, що стосується залучення розробок та використання дипломатії, дозволить учасникам педагогічного процесу детальніше проаналізувати особливості співіснування запорожців як рушійної сили з гетьманською булавою, а також їхню розстановку сил та головні важелі один на одного. Використовувати окремі розділи роботи можливо і на практичних заняттях з даної теми. Дані матеріали допоможуть дати ґрунтовне уявлення про вплив московських грошей на запорожців.

Дана проблематика, а саме опрацювання виділеної теми може бути використана педагогом на позаурочній роботі. У ліцеї можна проводити захід «Україна між трьома світами, П. Дорошенко козацький поводитир». Це може бути подано у формі круглого столу або конференції. Також використання доповідей перебуваючи на стороні якої держави, яка захищає свої інтереси. Можуть зачитати свої творчі роботи (можливі теми творів подані при розгляді окремих уроків) або з творами про власне ставлення до даної геополітичної проблематики.

Серед позакласних занять виокремлюють такі: факультативи, секції, клуби та гуртки. На позакласних заняттях відбувається такий собі союз між

вчителем і їхніми вихованцями, для кожного учня має бути персональна підготовка.

З основних особливостей факультативу можна визначити декілька ознак: учні самостійно його вибирають і їхня участь є добровільною, використовуються різні інноваційні методи та форми, кожне нове заняття являється оригінальним і може виходити за межі теми, оцінювання як такого немає, відбувається засвоєння нових знань, які можуть знадобитися при вивченні на уроках цієї теми.

Учитель продумовує програму факультативів, для того щоб його підопічним не було не цікаво і щоб вони були задоволені зробленим вибором. Літературу можна використати різноманітну, щоб об'єктивно вивчити історичну проблематику. Теж для пошуку цікавинок необхідно користуватися не тільки підручником а і мережею. Інформаційна компетентність піднімається що в свою чергу дозволяє учням самостійно знаходити інформацію і проаналізувати різноманітні погляди дослідників. Важливо, щоб під час проведення роботи на заняття і учні могли обмінюватися новими знаннями та обговорювати проблематику і дискутувати стосовно неї. Так учні вчаться висловлювати особисту думку, з якою можуть інші і не погоджуватися.

На уроках історії вивчається доба Руїни, але увага саме чи впливали на це іноземні держави висвітлюється не настільки, наскільки цього хотілося. І тому саме детальне вивчення цієї теми на факультативах з історії, на мою думку є необхідним.

Адже цей курс за вибором має бути для старшокласників. Необхідно застосовувати методи дослідження та аналізувати історичні методи джерело. Крім того, дослідження даної теми дозволить закріпити та узагальнити знання з козацької історії доби Руїни, і допоможе майбутнім абітурієнтам підготуватися до ЗНО.

Дані магістерської роботи на факультативах можна використовувати й у роботі з джерелами та історичними документами. Використання історичних документів дає можливість ознайомити учнів з науковим методом дослідження

новітньої історії, формувати вміння самостійно вивчати, аналізувати і пояснювати факти. потрібно наголошувати на той факт, що під час аналізу будь-якого документа або виконання такого ж завдання відбувається самостійне ознайомлення учнями якихось явищ, процесів чи вирішення проблемної ситуації. Використовуючи додаткову літературу чи документи учні вчаться здійснювати дослідження.

Досліджуючи дану проблему, в учнів формується такий вид компетентностей: соціальна, життєво-забезпечувальна, інформаційна, загальнокультурна і громадянська. В учнів може проявитися інтерес до саморозвитку та творчості. На факультативних заняттях, використовують наочний матеріал : портрети історичних постатей чи відомих людей, картини, малюнки, карикатури і тд. Можна використати різні види технологічних засобів: відеоролики, документальні фільми, презентації і тд. Факультатив створений для того, щоб детально вивчати окремі аспекти історії на які в навчальній програмі не має часу.

Зазначена тема передбачає аналіз та узагальнення матеріалу, визначення сутності і рушійна сила, історичне значення тих чи інших подій, біди Співпрацювати з різними літературними ресурсами для підготовки промов та Надавати звіти. Ми вважаємо, що корисно виконувати такі завдання на регулярній основі: Проекти в процесі викладання історії, підготовка наукових робіт, рефератів, Брати участь у конкурсах, інтелектуальних іграх та змаганнях.

Отже, факультатив є одним із видів позакласних занять, за допомогою яких учні вчаться самостійності, ефективно засвоюють набуті знання і визнають нову інфу. За допомогою факультативів учитель застосовує різноманітні методи навчання. Через факультатив учитель історії може детально розглядати важливі питання тієї чи іншої теми, які на уроці він фізично не в змозі подати через обмеженість часу. Так як факультатив не являється обов'язковим, їх можуть відвідати діти, які хочуть і можуть дізнатися щось нове та цікаве, і яким є привабливим цей предмет. На таких заняттях дуже багато саме уваги приділяється пошуково-дослідницьким методам. Учні повинні самостійно

шукати інфу, та аналізувати її основу. Завданням ж вчителя являється зробити факультативні заняття цікавими, щоб учні були змотивованими до пошуку інформації. Також, факультативні заняття, дозволяють користуватися різними видами літератури, тому це сприяє більш конкретизації по вивченню теми. Також для факультативу учитель повинен розробити план-конспект. Факультативи можна проводити у форматі дискусії, у формі круглого столу або ж судового засідання. Завдяки цьому можна спостерігати різку зміну в дипломатії цього періоду та його динаміку на прикладі різних держав.

Висновок

Османсько-польське протистояння 1672-1676 років було славною сторінкою в історії Польщі. Противником поляків була могутня й авторитетна на той час Порта. Об'єктом посягання Османської імперії були українські землі в складі Речі Посполитої, які згодом могли бути використані як плацдарм для турецьких походів на Європу та нападів на Москву. У такій складній геополітичній ситуації на міжнародній арені польська корона була змушена йти на поступки країнам, з якими вона воювала. Внутрішні проблеми, викликані появою козацького очільника Петра Дорошенка, спонукали їх до загарбницької політики проти козаків, які зрозуміли, що гетьман пішов на переговори з Портою і навесні 1669 р. уклав з ними союз. У майбутньому саме тому Османська імперія вторглася на територію Польщі, курсова робота охоплює лише цей період. Аналізуючи дипломатичні відносини між цими країнами, можна побачити необачну політику поляків щодо османів.

Образа невдалого вибору малого посла Висоцького, а в даному випадку – невідповідно низький дипломатичний ранг (і водночас приниження Порти). Річ Посполита була вимушена прийняти умови Бучацького договору. Дворяни були незадоволені умовами договору і почали готуватися до другого етапу війни. Відновлення бойових дій почалося восени 1673 року. Польське військо очолив талановитий генерал Ян Собеський, який багато разів перемагав війська Порти. Усвідомлюючи складність ситуації в власній державі, Собеський уникав відкритого протистояння, його бій більше нагадував «партизанську війну», тобто наступ-відступ. Ця тактика дратувала турків, оскільки постачання не досягало цілісності головних сил, внаслідок чого постачання було недостатнім.

Одним із найяскравіших моментів героїчної поведінки поляків та видатного тактичного мислення та використання району Яна Собеського була битва під Журавном, у якій брало участь близько 70 тис. осіб (у тому числі 20 тис. поляків і 50 тис. турків). Військові дії тривали з 25 вересня по 15 жовтня 1676 року. Поляки вибрали гарний оборонний пункт і зуміли виснажити османів, а дезінформація про те, що допомога нібито досягла польського

табору, змусила Ібрагіма Шишмана до переговорів. Результатом цих переговорів стало підписання Журавнеського мирного договору.

Підводячи підсумок османсько-польська війна 1672-1676 років була однією з найбільших військових протистоянь у Східній Європі того часу. У ній взяли участь представники мусульманського та християнського світу, яка в основному відіграла роль з політичних, економічних, соціальних та релігійних питань. Багато країн брали участь у цьому протистоянні, і певною мірою вони були змушені брати участь. Це дає змогу досліджувати цей конфлікт і приділити більше уваги наслідкам цієї війни, яка спричинила розвиток або занепад націй в цій боротьбі. Хоча в деяких працях вітчизняних та зарубіжних науковців це питання спеціально обговорюється, а літератури про цю війну поки що мало, вона не є актуальною, оскільки розглядається переважно в контексті історії Речі Посполитої. Наявність ресурсів дає можливість детально ознайомитись з цією темою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи і матеріали

1. Величко С. Літопис. – К., – Т. 1. – 371 с.
2. Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки. – К., 1992. – 192 с.
3. Літопис Самовидця. – К., 1971. – 311 с.
4. Мицик Ю. З документації Петра Дорошенка // На пошану 80-річчя професора Теодора Мацьківа. Науковий збірник. – К., 1999. – с. 70-101.
5. Османсько-українська дипломатія в документах XVII-XVIII ст. = [XVII.–XVIII. Yüzyılbelgelerinde Osmanlı-Ukrayna diplomasisi] :[монографія] / Олександр Середя = [OleksandrSereda]; НАН України Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського ; Стамбульський університет – Київ ; Стамбул, 2018. – 176 с. : іл.
6. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. — К.: Дніпро, 2001. – Т. 3. — Кн. 1 — Третя чверть XVII ст./ Упор., передм., приміт. В. Шевчука. — К.: Дніпро, 2001. — 504 с.Українська антологія пам'яток державотворення, X - XX ст.: у 10 томах — К.: Основа, 2008. – Т. 3. – 496 с.
7. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). – Київ-Львів, НТШ. – 2004. – 1087 с.
8. Хрестоматія з історії Української РСР. – К., 1959. – Т. 1. – 531 с.

Монографії, брошури, статті

9. Czamańska I. Czy wojna z Turcją była nieunikniona? Poselstwo Kazimierza Wysockiego do Turcji w Latach 1670–1672 // Kwartalnik Historyczny. – 1985. – R. 92. – S. 769–790.
10. Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 r. / [oprac. K. Przyboś, M. Ferenc]. – Kraków : Historia Iagiellonica, 2004. – 134 s. – ISBN 83-89136-45-7.
11. Diariusz sejmu zwyczajnego 1670 r. / [oprac. K. Przyboś, M. Ferenc]. – Kraków : Historia Iagiellonica, 2005. – 138 s. – ISBN 83-88737-67-8.

12. Hammer J. Geschichte des Osmanischen Reiches / Josef Hammer. – Bd. 6. – Pest, 1829. – 840 s.
13. Historia Dyplomacji Polskiej / [Z. Wójcik, J. Gierowski, J. Michalski, H. Wisner] ; red. Z. Wójcik – T. 2. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982. – 620 s. – ISBN 83– 0102-352-X.
14. Jemiołowski M. Pamiętnik / Mikołaj Jemiołowski. – Lwów, 1850. – 287 s.
15. Kołodziejczyk D. Ottoman-Polish diplomatic relations (15th– 18th centuries). An annotated edition of ‘ahdnames and other documents / Dariusz Kołodziejczyk. – Leiden, Boston, Köln, 2000. – 812 p. – (The Ottoman Empire and its heritage. Politics, society and economy / Ed. by Suraiya Faroqhi and Halil Inalcik ; vol. 18). – ISBN 90-04 11-280-4.
16. Korzon T. Dola i niedola Jana Sobieskiego / Tadeusz Korzon. – Kraków, 1898. – T. 3. – 328 s.
17. Pajewski J. Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / Janusz Pajewski. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. – 278 s. – ISBN 83-2140-336-0.
18. Perdenia Jan. Hetman Piotr Doroszenko a Polska. – Krakow: UNIVERSITAS, 2000. – P. 128–130.
19. Perdenia Jan. Hetman Piotr Doroszenko a Polska. – Krakow: UNIVERSITAS, 2000. – P. 421.
20. Święcki T. Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób / Tomasz Święcki. – Warszawa, 1858. – T. 2 – 390 s.
21. Wagner M. Wojna polsko-turecka w latach 1672–1676 / Marek Wagner. – Zabrze : Infortedititions, 2009. – T.1. – 407 s. – ISBN 97-8838-994-33-47.
22. Wójcik Z. Mediacja tatarska między Polską a Turcją w roku 1672 / Zbigniew Wójcik // Przegląd Historyczny. – 1962. – T. 53. – Nr. 1. – S. 32–50.
23. Woliński J. Materiały do rokowań polsko-tureckich r. 1676 / Janusz Woliński // Przegląd Historyczny. – 1937. – T. 9. – Z. 2. – S. 382–413.

24. Woliński J. Wojna polsko-turecka 1672–1676 w świetle relacji rezydentów austriackich w Turcji / Janusz Woliński // *Studia i materiały do historii wojskowości.* – Warszawa, 1961. – Т. 7. – Cz. 2. – S. 322–391.
25. *Źródła do poselstwa Jana Gnińskiego wojewody chełmińskiego do Turcji w latach 1677–1678* / [wyd. F. K. Pułaski]. – Warszawa, 1907. – 509 s
26. Апанович О. М. Запорозька Січ у боротьбі проти турецькотатарської агресії. 70-ті роки XVII ст. / Олена Михайлівна Апанович. – К., 1961. – 214 с. – ISBN 966-5113-755.
27. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – НьюЙорк, 1985. – С. 93.
28. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – НьюЙорк, 1985. – С. 115.
29. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – НьюЙорк, 1985. – С. 272, 184–185.
30. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – НьюЙорк, 1985. – С. 259
31. Крикун М. Між війною і радою. Козацтво правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття / Микола Крикун. – К. : Критика, 2006. – 471 с. – ISBN 966- 7679-92-6.
32. Крикун М. Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII ст. – К., 2006. – С. 251.
33. Крикун М. Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII ст. – К., 2006. – С. 253.
34. Марсове поле. Героїчна поезія на Україні. – Кн. 2: Друга половина XVII–XIX ст. – К.: Молодь, 1989. – С. 50–61; Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К.: Критика, 2005. – С. 449.
35. Санин Г.А. Правобережная Украина и русско-польские переговоры 1667 г. в Москве // *История СССР.* – 1970. – № 1. – С. 128.

- 36.Туранли Ф.Г. Османський документ про дипломатичну діяльність гетьмана Петра Дорошенка // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 5/6. – К., 2001. – С. 336.
- 37.Финкель К. История Османской империи: Видение Османа. – М.: АСТ, 2010. – С. 348–349, 361.
- 38.Финкель К. История Османской империи: Видение Османа. – М.: АСТ, 2010. – С. 271–308.
- 39.Финкель К. История Османской империи: Видение Османа. – М.: АСТ, 2010. – С. 387
- 40.Флоря Б.Н. Войны Османской империи с государствами Восточной Европы (1672–1681) // Османская империя и страны Восточной. Центральной и Юго-Восточной Европы в XVII в. – Ч. 2. – М., 2001. – С. 139–141.
- 41.Цит. за: Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 43.
- 42.Цит. за: Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 49.
- 43.Цит. за: Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500– 1700 рр. – К.: Видавничий дім КМА, 2010. – С. 145.
- 44.Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи. (1663-1713) / Тарас Васильович Чухліб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 288 с. – ISBN 966-518-304-4.
- 45.Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 39; Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 90–93.

46. Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 44.
47. Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 44.
48. Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини “вірності” та “зради” королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // Український історичний журнал. – № 1. – 2007. – С. 52.
49. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр. – К.: Видавничий дім КМА, 2010. – С. 140.
50. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр. – К.: Видавничий дім КМА, 2010. – С. 142.
51. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр. – К.: Видавничий дім КМА, 2010. – С. 146.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гетьман Петро Дорошенко

Джерело:

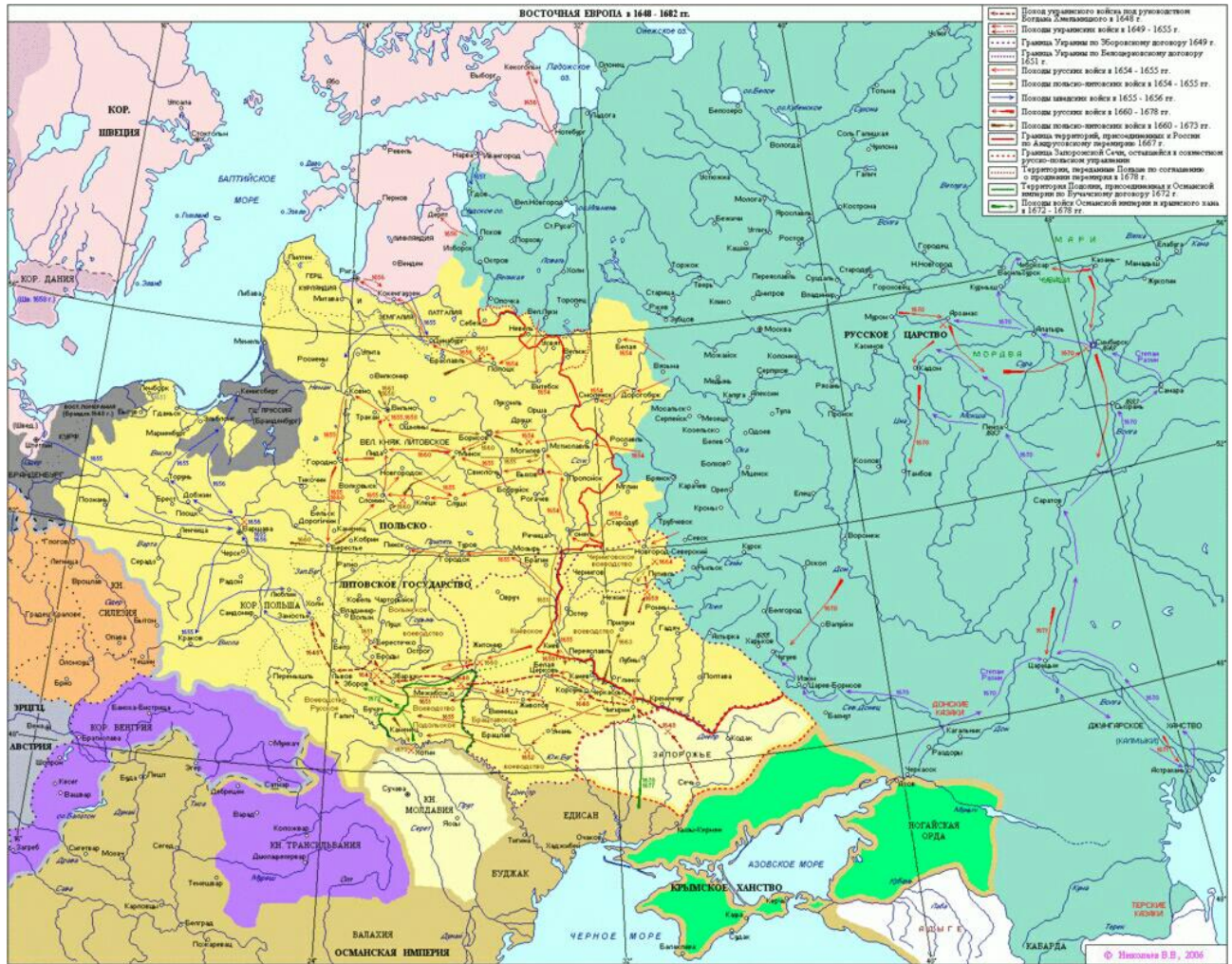
Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. – С. 3

Мегмед IV – султан Великої Порти

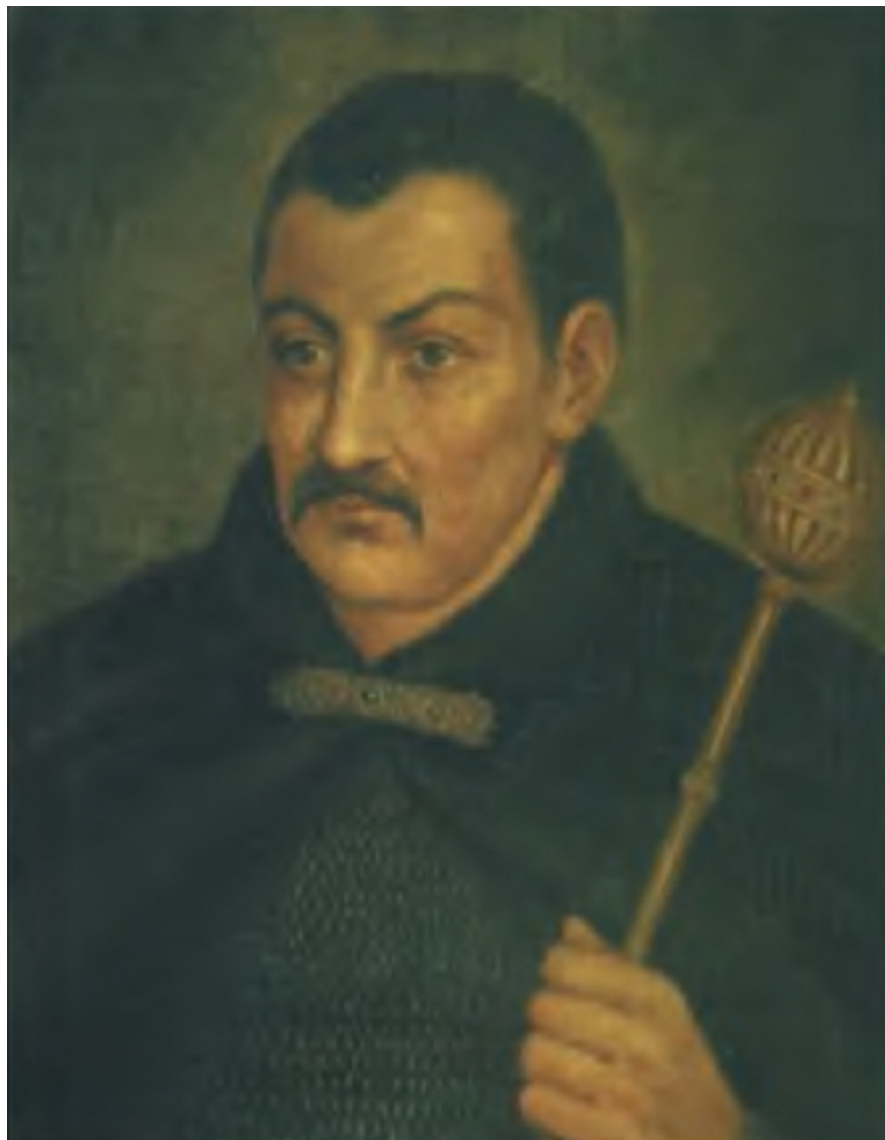
Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE_%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE#/media/File:IV_Mehmed_b.jpg

Додаток В

Східна Європа в 1648 – 1682 рр.

Джерело: [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Польсько-козацько-татарська_війна_\(1666—1671\)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB%3AEast_eur1682.gif](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Польсько-козацько-татарська_війна_(1666—1671)#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB%3AEast_eur1682.gif)

Гетьман Іван Самойлович

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/File:Hetman_Ivan_Samoylovych.jpg

Додаток Д

Підгаєцькі пакти

ПІДГАЄЦЬКІ ПАКТИ, постановлені з його милістю паном Дорошенком, гетьманом запорозьким:

«Ясновельможний його милість пан великий маршалок і польний коронний гетьман, пізнавши щиру готовність його милості пана Петра Дорошенка, гетьмана війська його королівської милості Запорозького, до послуг його королівської милості й Речі Посполитій і маючи його запевнення, що не з війною, але з проханням благають ласки його королівської милості й Речі Посполитої, обіцяє згаданому панові гетьману з військом його королівської милості Запорозьким подати прохання до його королівської милості й Речі Посполитої, аби все те, що сталося дотіль, його королівська милість і Річ Посполита піддала цілковитому забуттю. А щоб це його милість король та Річ Посполита ясніше побачили, його милість пан гетьман запорозький і Запорозьке військо обіцяють відтепер цілковите й вірне підданство його королівській милості й Речі Посполитій, щире бажання на всілякі послуги і вирікається на потім всіляких протекцій, покладаючи свою безпеку на саму тільки ласку його королівської милості й Речі Посполитої. І щоб бути достойнішими її, зобов'язується всім панам, як дідичних добр, так і державних добр його королівської милості, чи їхнім намісникам, давати допомогу для їхнього безпечного мешкання в домах, за винятком того, про що покійно просять, аби козаки й їхні хутори були вільні.

А оскільки ясновельможний його милість пан великий маршалок і польний коронний гетьман не має повної сили на заспокоєння претензій його королівської величності Запорозьких військ, то всі їхні вимоги відкладає до найближчого сейму, на який військо його королівської милості Запорозьке зашле своїх послів і проситиме комісії, в чому їм допоможе ясновельможний його милість пан маршалок. Між тим він убезпечує Запорозьке військо, що до комісії не вводитиме коронних, його королівської милості, військ у жодне місто, нікуди, де тільки мешкають козаки, що належать до Запорозького

війська. Навзаєм і запорозькі війська не повинні вимагати жодних міст, у яких досі козаків не було. А що то за міста, має бути висловлено особливим актом.

Через те, що білоцерківська залога не може мати достатнього утримання без утиску людей Запорозького війська, лишаючись у такому числі, як і в Білій Церкві, так і в інших містах, то його милість пан маршалок на прохання його милості пана гетьмана Запорозького війська і цілого війська згоджується послати офіцера до його милості пана Стахурського з розпорядженням, щоб частину людей спроваджено з Білої Церкви, суворо наказавши, аби його милість пан комендант, лишаючись у Білій Церкві, у найменший спосіб не важився чинити жодної кривди людям, що належать до Запорозького війська, під загрозою військового суду. Тим же розпорядженням накаже панові коменданту, щоб як церковні речі, так і те, що взято в полковника паволоцького, віддав цілком, кому належить, без усілякої відволоки, аби всі покривджені були задоволені.

Ці пункти мають бути зараз зміцнені присягою з боку його королівської милості й Речі Посполитої через ясновельможного його милості пана великого маршалка і коронного польного гетьмана та їхніх милостей панів комісарів, призначених до трактування, а з боку війська його королівської милості Запорозького через його милість пана Петра Дорошенка, гетьмана, обозного військового, генеральних суддів, осавулів, сотників і всіляку старожитню старшину та стверджені, згідно писаної форми».

Даний під Підгайцями, 19 жовтня, дня, 1667 року

Джерело: Крип'якевич І. Гетьман Петро Дорошенко // Руїна: друга половина XVII ст. / Упоряд. і передм. О. Гуржія; Ред. кол. В. Смолій (голова) та ін. – К.: Україна, 1996. – С. 331

Іван Сірко – кошовий отаман Запорозької Січі

Джерело: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE#/media/File:Ivan_Sirko_\(Repin_Cossacks\).png](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE#/media/File:Ivan_Sirko_(Repin_Cossacks).png)

Олексій І Михайлович Романов – Московський цар

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87#/media/File:Kneaze_Alexey_Michailovitz.jpg

Король Речі Посполитої Ян III Собеський

Джерело: <https://www.polish-school.in.ua/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/jan/>